

Pavel Florenski

Stâlpul și Temelia

Adevărului

încercare de teodicee ortodoxă
în douăsprezece scrisori

în românește de Emil Iordache, pr. Iulian Friptu
și pr. Dimitrie Popescu
Studiu introductiv: diac. Ioan I. Ică jr.

POLIROM
1999

PAVEL ALEKSANDROVICI FLORENSKI (1882-1937) - teolog și filozof rus, preot ortodox, matematician, fizician, istoric al artei - este autorul unei concepții originale despre geneza culturii, dezvoltată în lucrarea sa fundamentală *Stâlpul și Temelia Adevărului* (1914), un avertisment asupra sfârșitului dezastruos al unei culturi lipsite de spiritualitate. În perioada 1908-1919, a predat istoria filozofiei la Academia Teologică din Moscova, după care, în 1921, este ales profesor al Atelierelor Superioare de Artă și Tehnică. Consecvent sieși și refuzând orice compromis cu regimul bolșevic, este arestat în 1933 și condamnat la zece ani de muncă silnică, fiind executat prin împușcare la 8 decembrie 1937. Dintre lucrările sale, amintim: *Iconostasul* (Anastasia, 1994), *Perspectiva inversă și alte scrieri* (Humanitas, 1997); *Dogmatică și Dogmatism* (Anastasia, 1998).

Coperta colecției: Silviu Lupescu

Ediție îngrijită de: pr. Ioan Florescu
Redactor: Cezar Petrilă
Tehnoredactor: Lucian Pavel

Titlul ediției originale:
Stolp i Utverjdenie Istinî. Opît pravoslavnoi feodiței v dvenadțati pis'mah sviașcennika Pavla Florenskago, Berlin, 1929.
© 1999 by Editura POLIROM Iași pentru prezenta traducere
Editura POLIROM
Iași, B-dul Copou nr. 4, P.O. BOX 266, 6600
București, B-dul I.C. Brătianu nr. 7
Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale:

FLORENSKI, PAVEL
Stâlpul și Temelia Adevărului. încercare de teodicee ortodoxă în douăsprezece scrisori / Pavel Florenski; trad.: Emil Iordache, pr. Iulian Friptu și pr. Dimitrie Popescu; studiu introductiv: diacon Ioan I. Ică jr. - Iași: Polirom, 1999
568 p. ; 21 cm (Plural. Religie)

ISBN: 973-683-373-9

I. Friptu, Iulian (trad.)

II. Popescu, Dimitrie (trad.)

III. Iordache, Emil (trad.)

IV. Ică, Ioan I. jr. (pref.)

CIP: 281.9

Printed in ROMÂNIA

Pavel Aleksandrovici Florenski și mântuirea ecezială a rațiunii

I. Sub semnul discontinuității Schiță biobibliografică* Studiu Introductiv

1882, 9/21 ianuarie: se naște Pavel Aleksandrovici Florenski lângă Evlah, gubernia Elisavetopol din Transcaucazia. Părinții: Aleksandr Ivanovici Florenski (1850-1908), originar dintr-o veche familie de preoți din tată în fiu (tradiție întreruptă de bunicul după tată) din Ucraina, dar strămutată în secolul al XVIII-lea în Kostroma, era inginer și lucra la calea ferată Tbilisi-Baku; Olga Pavlovna, născută Saparian (1859-1951), provenea dintr-o veche familie nobiliară armeană din Karabah.

Pavel Aleksandrovici este cel mai mare dintre cei șapte frați și surori: Iulia (1884-1947), medic psihiatru; Elisaveta (1886-1959), pictoriță și pedagog; Aleksandr (1888-1937), mineralog, arheolog și specialist în artă, arestat în 1937 și împușcat într-un lagăr din Magadan; Olga (1890-1914), pictoriță și poetă; Raissa (1894-1932), pictoriță; și Andrei (1899-1961), inginer militar.

1883-1900: își petrece copilăria la Batumi și Tbilisi, într-un mediu natural mirific și o viață familială austeră dar exemplară, bogată în preocupări artistice, științifice și culturale, nu însă și religioase („Eden fără Dumnezeu”). Tatăl era adeptul unei religii a umanității bazate pe cultul familiei și al culturii. Sentiment dominant al unității magice a existenței plecând de la spectacolul naturii (între marea Munților Caucaz și profunzimea metafizică a Mării Negre). Iată cum va descrie mai târziu, în *Amintiri*, climatul familial și primele experiențe:

„În parte datorită precarelor mijloace materiale, în parte datorită convingerilor părinților, familia noastră trăia o viață foarte închisă și sobră. Distracțiile și musafirii erau excepții, în schimb în casă se găseau multe cărți și reviste, pentru care se sacrifică din cele necesare traiului. Familia avea un nivel ridicat de cultură, cu interese variate, atât din domeniul tehnicii (tata), cât și din cel al științei (copiii) și al istoriei (tata, mama, uneori toată familia)”.

„În casa noastră nu se vorbea niciodată despre religie - nici pentru, nici împotriva ei, nici măcar la modul informativ, ca despre un fenomen al vieții sociale; foarte rar se strecura, întâmplător, vreun cuvânt despre cultele arhaice sau cele ale egiptenilor, dar și aceasta foarte pe scurt. Cu cât o noțiune era mai apropiată de Biserică, cu atât avea mai puține motive de a fi pomenită la noi în casă: era tolerată, dar și aceasta abia-abia, doar arheologia religioasă, atât de moartă, încât te puteai bizui pe totala ei ineficiență religioasă”.

„Educat într-o totală izolare față de reprezentările religioase și chiar față de povești, priveam religia ca pe ceva total străin mie, iar orele corespunzătoare de la gimnaziu nu îmi stârneau decât antipatie și dispreț”.

„În privința educației religioase, am crescut totalmente ca un sălbatic. Nu fusesem niciodată la biserică, nu discutam cu nimeni pe teme religioase, nici nu știam să mă închin”.

„Pe țărmul mării mă simțeam față în față cu Eternitatea maternă, solitară, misterioasă și infinită, din care curge totul și în care se întoarce totul. Ea mă chema și eu eram cu ea”.

„Ne-am văzut [cu natura] și ne-am înțeles întru totul: nu numai eu pe ea, dar încă și mai pătrunzător ea pe mine. Și știu că ea mă cunoaște mai adânc și mă vede mai limpede decât o văd eu; dar, mai cu seamă, ea mă iubește în chip desăvârșit”.

„Toată lumea era vie și eu înțelegeam viața ei. Ar fi însă cu totul greșit a interpreta această concepție ca o simplă antropomorfizare ce atribuie lucrurilor și ființelor naturii organe, gânduri, sentimente și dorințe omenești. Ar fi greșit acest lucru și pentru că eu, așa cum se întâmplă cu toți copiii, pierdeam pur și simplu simțul granițelor dintre mine și natură, amestecam aceste două sfere clar distincte în conștiința adultului”.

„Percepția infantilă depășește fragmentarea lumii din interior. Și așa este afirmată unitatea ființială a lumii, care nu este motivată de un semn comun sau altul, ci e nemijlocit experimentată atunci când sufletul se unește cu fenomenele percepute. Aceasta e percepția mistică a lumii”.

„În ce mă privește cel puțin, pot spune că în toată viața mea ulterioară nu mi s-a revelat nimic nou. [...] Toată cunoașterea vieții

era deja preformată într-o experiență foarte precoce, astfel încât atunci când conștiința a luminat această experiență, a găsit-o pe deplin plăsmuită, incolțită, plină de viață, așteptând numai condiții favorabile să imbobocească".

„Convingerile mele filozofico-religioase ulterioare nuprovin din cărțile de filozofie pe care, cu excepții, le-am citit întotdeauna puțin și tot mai fără plăcere, ci din observațiile copilăriei".

„Știu am cunoscut nimic nou, ci doar mi-am adus aminte, da, de fundamentele persoanei mele formate în timpul copilăriei sau, mai corect, care erau germenul inițial al tuturor creșterilor spirituale, începând de la primele licăriri ale cunoașterii".

„Toată viața mea am meditat, la drept vorbind, asupra unui singur lucru: asupra raportului fenomenului cu numenul, asupra învăluirii numenului în fenomene, asupra revelării și întrupării lui. Aceasta era chestiunea simbolului. într-adevăr, toată viața m-am ocupat numai de o singură problemă, a SIMBOLULUI".

Redactată pe baza medalionului meu anterior, „P.A. Florenski (1882-1937), savant, filozof, teolog, preot și martir. Schiță biografică, profilul operei", *Revista teologică* (Sibiu), nr. 5/1991, pp. 3-13 și nr. 6/1991, pp. 33-43 (reprezentând prima parte a unei lucrări anterioare din 1987), completat cu elemente din ampla antologie germană de texte, documente și scrisori editată de Fritz și Sieglinde Mierau: *Pawel Florenski. leben und Denken*, I-II, Ostfildern, 1995-1996, din „Viața Părintelui Pavel Florenski" scrisă de nepotul acestuia, egumenul Andronik Trubaciov [tradusă în românește de E. Dulgheru în: Pavel Florenski, *Dogmatică și dogmatism*, Ed. Anastasia, București, 1998, pp. 15-50], precum și din alte materiale puse la dispoziție, în fotocopii, cu generozitate de P. Milan Zust SI (care pregătește la Paris o teză despre gnoseologia florenskiană), cărui îi mulțumesc și pe această cale. Punerea la punct a detaliilor bibliografice o datorez recentului sejur la Centro Aletti - față de care îmi exprim gratitudinea - de pe lângă Institutul Pontifical Oriental din Roma, care mi-a permis consultarea mirificei biblioteci a acestui Institut.

1892: se înscrie la Gimnaziul clasic nr. 2 din Tbilisi; are colegi pe viitorul preot și filozof religios Aleksandr Elceaninov (1881-1934), pe viitorul filozof Vladimir Ern (1882-1917), pe D.D. Burliuk (1882-1967), viitorul poet și pictor, întemeietorul cubofuturismului rus, și chiar pe Lev B. Rozenfeld (1883-1936), alias Kamenev, devenit unul dintre principalii colaboratori ai lui Lenin (ulterior epurat de Stalin).

Intense preocupări teoretice și experimentale în științele naturii. Șocul științelor și sentimentul precarității existenței destramă universul magic al copilăriei. Cărțile de fizică, geologie, astronomie și matematică au început să devină veritabile „catehisme" pozitivistice, iar evoluționiștii Laplace, Darwin și Haeckel - adevărați „Părinți ai Bisericii" științei.

"Am învățat să gândesc cu două minți: la suprafață, cu mintea adulților, îmi însușeam legile logicii; în adânc însă, cu mintea mea de copil, înțelegeam lumea ca un partizan al idealismului magic. La periferie puteam apăra cu înflăcărare și uneori fanaticism o explicație științifică sau alta și, în același timp, să nu cred - în suflet - în explicațiile științifice, considerându-le așa cum erau în realitate: relative. Simțeam că despre o altă înțelegere a lumii, despre propria mea înțelegere, nu trebuia să vorbesc cu glas tare și de aceea tăceam înaintea altora; căci nu e bine să vorbești cu alții despre tot. Astfel, păream «un om de știință», dar înăuntru eram un «mag»."

1897, iunie-iulie: călătorește în Germania (Dresden, Bonn, Köln) cu mătușile Saparova; interese în fizică și biologie (ar fi publicat într-o revistă germană un articol despre luminozitatea licuriciului).

1899, primăvara și vara: criză spirituală profundă determinată de limitele cunoașterii fizice; știința îi apare dintr-o dată ca o convenție fără legătură cu adevărul vieții. Momentul decisiv este cel în care are visul metafizic al întunericului și neantului existențial din care aude o voce chemându-l pe nume, convingându-se astfel de caracterul ontologic al lumii spirituale și de faptul că „fără Dumnezeu nu se poate trăi".

Orientare spre filozofie și religie: citește intens pe Tolstoi, Schopenhauer, texte budiste și *Ecclesiastul*. Pe 22 octombrie îi scrie lui L. Tolstoi: „*Lev Nikolaevici, v-am citit cărțile și am ajuns la concluzia că nu mai pot trăi așa cum trăiesc eu acum. închei gimnaziul și în fața mea stă continuarea unei vieți ca povară a altora; cred că pot scăpa de ea numai dacă urmez sfaturile dvs. Pentru a le putea pune însă în practică, am nevoie de răspunsuri la unele întrebări: trebuie folosiți banii? nu trebuie dobândit pământ? trebuie primit de la guvern și cum anume? în ce fel trebuie satisfăcute nevoile spirituale? de unde să luăm cărți, reviste, dacă nu trebuie folosiți banii, și trebuie să ne îngrijim prin muncă fizică numai de hrană? mai poate rămâne timp pentru munca spirituală (formarea proprie)?"*.

1900-1904: în iunie 1900 absolvă liceul, luând examenul de bacalaureat cu medalie de aur. În septembrie începe studiul matematicii pure la Facultatea de fizică și matematică a Universității din Moscova. Audiază prelegerile matematicianului Nikolai Bugaev (1837-1903), întemeietorul aritologiei, și ale lui Nikolai Jukovski (1847-1921). E atras de tema discontinuității și teoria mulțimilor și a numerelor. în același timp, studiază la Facultatea de istorie-filozofie filozofia antică cu Serghi Trubețkoï (1862-1905), mai ales Platon, și psihologia cu Lev Lopatin (1895-1920), ambii prieteni ai lui Vladimir Soloviov (1853-1900).

1901: editează după notițe proprii cursul lui N. Bugaev despre *Calcul integral*, Moscova, 238 p.

1903, toamna: începutul prieteniei cu poetul simbolist Andrei Belîi [= Boris Bugaev] (1880-1934) - fiul profesorului de matematică Nikolai Bugaev -, cu care corespundează intens în perioada 1904-1914, meditănd pe tema relației poezie-știință-religie.

1903: publică primul eseu, un text *Despre superstiție și minune*, în revista simbolistilor ruși condusă de D. Merejkovski (*Novîput*, nr. 8) urmat tot aici (nr. 3, 1904) de *Spiritismul ca anticreștinism*.

1904: prin A. Belîi cunoaște pe simbolistii ruși - aflați, sub inspirația sofologiei neoromantice a lui Vladimir Soloviov, „în căutarea lui Dumnezeu” - V. Briusov (1873-1924), K. Balmont (1867-1942), D. Merejkovski (1866-1941), Z. Hippus (1869-1945), V. Ivanov (1866-1949) și A. Blok (1880-1921), dar rămâne străin de atitudinea estetizantă și refractară față de instituția ecleziastică — tipică și pentru N.A. Berdiaev (1874-1948) - a acestor reprezentanți esteți ai „noii conștiințe religioase” ruse. Ulterior se va delimita tranșant de aceste poziții, atrăgându-și din partea acestora critici care-l vor acuza de obscurantism clerical și reacționarism bigot. Scrie poemul *Mozaic eshatologic* (publicat în 1907), un imn închinat prieteniei cu A. Belîi, de care se va despărți însă din pricina atracției acestuia spre antropozofia lui R. Steiner. (A. Belîi îi va face un portret în capitolul „Aiaxii” din cartea sa de memorii *Început de veac.*) îl dedică lui A. Elceaninov dialogul *Empireea și empiria* (publicat abia în 1987) [trad. rom. *DD*, pp. 51-118].

În martie îl cunoaște - prin mama lui A. Belîi - pe episcopul Antoni Florensov (1847-1918), retras la Mănăstirea Donskoi din Moscova, care-i devine duhovnic. întemeiază împreună cu V. Ern și V. Sventițki (1879-1931) cercul de filozofie și istorie a religiei de pe lângă Facultatea de istorie și filozofie.

Absolvește facultatea cu diplomă de gradul I, pregătind lucrarea de licență *Despre particularitățile curbelor plane ca locuri de întrerupere a continuității* (409 p.), concepută ca primă parte a cărții *Discontinuitatea ca element al unei viziuni asupra lumii* (partea a doua, „Despre particularitățile curbelor algebrice”, n-a mai fost scrisă).

Refuză oferta de a deveni asistent la catedra de matematică. Într-o scrisoare din 3 martie către mama sa, în care-și explică gestul prin preocupările sale religioase, își declară intenția programatică „de a crea o sinteză între eclezialitate și cultura lumii, de a se uni în chip desăvârșit și fără nici un compromis cu Biserica, de a-și asimila întreaga învățătură a Bisericii, precum și viziunea științifică și filozofică despre lume, inclusiv arta”.

În două reviste simboliste îi apar eseuri privitoare la implicațiile filozofice ale teoriei discontinuității: *Premisa unei viziuni asupra lumii: despre noțiunile de continuu și discontinuu în matematică și filozofie* (*Vesî*, nr. 9) și *Despre simboluri ale infinitului în matematică și filozofie (o schiță a ideilor lui G. Cantor)* (*Novîput*, nr. 9), acesta din urmă fiind primul studiu publicat în Rusia despre Cantor.

Între anii 1904 și 1910 e sfâșiat de dileme existențiale: Dumnezeu (preoție) sau știință, monahism sau familie.

Duhovnicul său, episcopul Antoni Florensov, îl va obliga mereu în astfel de situații să opteze pentru conjuncții (și), iar nu disjuncții (sau). Într-o primă instanță, în septembrie, îl oprește să devină monah, sfătuiindu-l să se înscrie pentru studii teologice la Academia Duhovnicească (Teologică) de pe lângă Lavra Troițe-Serghieva (vatra spirituală a Rusiei moscovite medievale), întemeiată în secolul al XIV-lea de Sfântul Serghie de Radonej (1314-1392) și situată actualmente lângă localitatea Serghiev Posad, la 60 km nord-est de Moscova.

1904-1908: stă sub îndrumarea duhovnicească a starețului Isidor Gruzinski (1833-1908) de la Schitul Ghetsimani, de pe lângă Lavra Troițe-Serghieva. Strânsă prietenie cu Serghi Troițki (1881-1910), coleg de cameră la Academie între 1905 și 1907, căruia îi sunt dedicate primele scrisori ce aveau să devină ulterior *Stâlpul și Temelia Adevărului*; în 1909, acesta s-a căsătorit cu sora lui Pavel A. Florenski, Olga, și a plecat ca profesor la un liceu din Tbilisi.

1905: sub influența revoluției din 1905, înființează împreună cu V. Ern, V. Sventițki, A. Belîi, A. Elceaninov și alții „Frăția creștină de luptă”; inspirați deidei apocaliptice și de viziunea solovioviaană a realizării unei teocrații libere, aceștia militau pentru reforme politice, sociale și bisericești de profunzime, respingând autocrația și monarhismul clerului în favoarea unui gen de socialism revoluționar religios. În 1907, Florenski se retrage din această Frăție.

Volumul *Trepte, 1900-1905* 0- Fără Dumnezeu; II. Idealism; III. Apocaliptică; IV. Ortodoxie) proiectat la Tbilisi nu ajunge să vadă lumina tiparului.

Între 28 august și 8 septembrie, călătorește la Sihăstria Optina, de unde ia manuscrisul *Sistemul unei viziuni creștine asupra lumii* (2250 p.) al arhimandritului Serapion Mașkin (1854-1905), cu care corespundase și care decedase subit pe 19 februarie, înainte ca întâlnirea proiectată să aibă loc. P.A. Florenski îi va face - în 1906 un portret postum [trad. rom. *DD*, pp. 227-251], încercând fără succes să-i editeze opusul, ale cărui idei centrale - antinomismul rațiunii și depășirea scepticismului printr-o nouă lege a identității după model trinitar - vor avea o importanță decisivă în cristalizarea proiectului „teodiceei” sale (fapt mărturisit în *Stâlpul...*, nota 27, cf. și notele 838, 1039).

Scrie eseu *Hamlet*, dedicat lui S. Troițki (publicat abia în 1994).
Publică traducerea comentată a *Monadologiei fizice* a lui Kant.

1906: într-o scrisoare către A. Belii din 31 ianuarie, își descrie idealul vieții în felul următor :

„Știința, filozofia și toate de felul acesta nu le mai privesc drept «totul». Sensul și țelul activității mele le văd acum în preocuparea față de persoană, dar nu în «iubirea activă» și nu în «slujirea aproapelui» (nici pe acestea nu le mai văd drept «totul»), ci în contactul simplu de la suflet la suflet. Dacă poate fi atins ceva pozitiv, atunci aceasta se poate face numai în și printr-o relație în care fie și numai doi oameni se înțeleg până la capăt și până la sfârșit, astfel încât fiecare reprezintă pentru celălalt un înfinit. Am înțeles că această unitate este fundamental pentru tot, postulatul oricărei vieți. Dar este oare cu puțință? Asta e o intenție decisivă pentru mine. Dacă în unele momente ea este foarte reală, alteori ea dispăre din nou fără urmă și apar granițe între persoane. Și atunci și se pare ca și cum toate eforturile de a depăși aceste granițe sunt doar osteneală chinuitoare...«Operele» în sine, nesfințite prin relații personale, mi se par inutile; toate «operele» au pentru mine o valoare doar simbolică, în măsura în care exprimă o relație personală și-i servește; e vorba nu de contacte periferice, ci de o comunitate interioară”.

Pe 23 martie, ține (și publică) la Academie - imitând gestul similar al lui I. Soloviov din 1881 - predica din Duminica Crucii din Postul Mare, *Strigătul Îngerului*, în care protestează împotriva executării pe 6 martie a locotenentului revoluționar Piotr Schmidt, autorul unui atentat la adresa țarului, în urma căruia e arestat și condamnat la trei luni de închisoare; e închis în penitenciarul utfirki, fiind însă eliberat de Paști, la intervenția scriitorului Grigori Racinski (1859-1939).

În toamnă se alătură importantei Societăți de filozofie religioasă „VI. Soloviov”, întemeiată la Moscova de Serghei Bulgakov, cu care va lega o strânsă prietenie.

Îi dedică lui Serghei Troițki referatul *Dogmatică și dogmatism* (publicat de un prieten în revista *Hristianska Mîsl* din Sofia) [trad. rom. DD, pp. 119-164], discutat pe 20 ianuarie în cadrul cercului de filozofie al Academiei Teologice, în care schițează sensul și liniile programului gândirii sale teologic-religioase; aceasta urma să aibă forma unui diptic alcătuit dintr-o „teodicee” și o „antropoicee”.

(Tot în acest cerc prezintă referatul „Scopul și sensul progresului - spre anarhie și teocrație”.)

Redactează amplul studiu *Noțiunea de Biserică în Sfânta Scriptură* (publicată în 1974).

Îi apare traducerea cărții lui Rudolph Sohm, *Structura Bisericii în primele cole ale creștinismului*, Moscova, 258 p. (Rudolph Sohm, *Kirchenrecht. I. Die •schichtlichen Grundlagen*, Leipzig, 1892), iar în *Bogoslovski Vestnik* (nr. 2) publică articolul *Despre tipurile de creștere*.

Începutul corespondenței cu matematicianul Nikolai Lujin (1883-1950).

1907: publică la Serghiev Posad, în 50 de exemplare, placheta de versuri de inspirație simbolistă *în veșnicul azur* (28 p.). În arhiva familiei se mai găsește un clu de poeme „bachantice” din 1909-1910.

Pe lângă Societatea de filozofie religioasă „VI. Soloviov” se creează o efemeră „Universitate teologică liberă”, unde Florenski ține un curs de „introducere filozofică în dogmatica creștină”.

1908: anul despărțirilor dureroase, marcat de moartea tatălui său (22 ianuarie) și, ulterior, a starețului Isidor (3 februarie). Scrie viața acestuia din urmă, pe care o publică inițial în foileton și ulterior separat, sub titlul *Sarea pământului* 908/1909 [trad. rom. DD, pp. 255-341].

Frecventează o vreme cercul simbolist „Turnul” al lui V. Ivanov, unde îi cunoaște ; Maksimilian Voloșin (1877-1932) și Aleksandr Skriabin (1872-1915).

Absolvește Academia Teologică cu teza de licență (de candidat) *Despre Adevărul religios* (10 scrisori, prolog și epilog), publicată parțial (7 scrisori) în culegerea *prosi religii*, nr. 2, pp. 226-384, sub titlul *Stâlpul și Temelia Adevărului. Scrisori către un prieten*.

În august se mută la Serghiev Posad, localitate din imediata vecinătate a lavrei Troițe-Serghieva.

Pe 17 septembrie susține două prelegeri de probă: „Despre rădăcinile general-umane ale idealismului” și „Antinomiile cosmologice ale lui Kant” (ambele publicate în *Bogoslovski Vestnik*, 1909), în urma cărora, pe 28 septembrie 1908, își începe activitatea la catedra de istorie a filozofiei a Academiei Teologice de la Serghiev Posad. Aici va ține prelegeri de filozofie antică, mai ales despre Platon, despre filozofia lui Kant, precum și despre filozofia cultului și a culturii. În eseu *Lecție și lectio* (publicat în *Bogoslovski Vestnik*, 1910), își expune viziunea dialectic--dialogică, interactivă și participativă asupra pedagogiei universitare, mai ales a predării filozofiei.

Din 1908 până în 1916, publică în fiecare an în revista Academiei, *Bogoslovski Vestnik*, temele cursurilor (și dări de seamă asupra tezelor de licență ale candidaților săi):

în 1908-1909: 1. introducere în istoria filozofiei în legătură cu o fenomenologie a conștiinței; 2. primii pași ai filozofiei antice (presocratici) și cercetarea fundalului religios al gândirii antice; 3. enciclopedie a matematicii (pentru toate cursurile); 4. seminar - N. Losski, „Bazele intuiționismului”.

în 1909-1910: la prelegerile anterioare se adaugă un al treilea curs despre originile idealismului (sofistii și Socrate).

în 1910-1911: 1. semnificația lui Kant pentru filozofie și viziunea asupra lumii; 2. natura viziunii științifice asupra lumii; 3. *Critica rațiunii pure*; 4. filozofia matematicii; seminar - *Prolegomenele* lui Kant și dialogurile *Lisis* și *Symposion* ale lui Platon.

în 1911-1912: 1. gândire răsăriteană și occidentală (ortodoxie și catolicism, filozofie rusă și europeană); 2. istoria filozofiei antice; peregrinarea ideilor filozofice, relațiile filozofie-religie, filozofie antică-creștinism; 3. pregătirea idealismului antic (sofistica, iluminismul antic); 4. apariția idealismului modern (Kant); seminar - dialoguri platonice și analiza matematică a sofisticii.

în 1913-1915: teme similare, aceeași structură: începuturile filozofiei antice, Platon și Kant.

în 1915-1916: tipuri de gândire ca expresie a orientării fundamentale a spiritului uman spre un obiect sau altul de valorizare necondiționată (comentariu filozofic la „Unde e comoara voastră acolo e și inima voastră”): orientarea în filozofie după sistemul categoriilor, deducția lor; gândirea occidentală (imanentism, mecanicism, impersonalism, individualism, ostilitatea față de Dumnezeu, caracterul mecanic al culturii); sisteme de categorii (Aristotel, Kant, idealismul german, Hartmann, neokantianismul); gândirea ebraică (dialectica și structura ei muzicală, sistemul de categorii: sefirot; doctrina despre litere și sunete); aventura creștină (Sfânta Euharistie, principiul hristic, Biserica).

1909-1910: trece printr-o dificilă criză sufletească: pentru a se putea preoți, trebuia fie să devină monah, fie să se însoare; duhovnicul său, episcopul Antoni Florensov, îl sfătuiește să se însoare și să rămână dedicat științei.

1910, vara: se căsătorește cu învățătoarea Anna Mihailovna Ghiășintova (1889-1973), sora unui coleg, fiică de țăran din regiunea Riazani, care-i va oferi un climat ideal pentru dubla sa vocație de savant și preot, îi va dăruia cinci copii și privilegiul unei vieți conjugale exemplare.

Toamna: Serghi Troițki, prietenul său cel mai apropiat, e omorât din întâmplare de un elev la liceul din Tbilisi unde era profesor.

1911: pe 23 aprilie e hirotonit diacon, iar pe 24 aprilie preot de rectorul Academiei Teologice, episcopul Feodor Pozdeievski, pe seama bisericii din satul Blagoveșcenskoe, la 2,5 km de Serghiev Posad; duhovnicul său, episcopul Antoni Florensov, îl oprește însă de la o activitate pastorală regulată, pentru a se putea consacra studiului.

în perioada 1912-1929 slujește ca preot la Capela „Sf. Măria Magdalena” a orfelinatului surorilor de Cruce Roșie din Serghiev Posad. Iată cum descrie mai târziu (în 1943) prietenul său, S. Bulgakov, semnificația acestui gest:

„Preoția părintelui Pavel, ca și întreaga lui viață (dincolo de ceea ce i s-a tras de la furia satanică anticreștină), reprezenta modul său de autodeterminare care, privit din afară, părea în contradicție cu circumstanțele în care îl plasase viața. Dar să îmbrace sutana, o asemenea nebunie nu i-ar fi trecut prin minte nimănui: nici tatălui său, inginerul, nici profesorilor de la gimnaziu și de la universitate. Ea nu decurgea obligatoriu nici din intrarea în Academia Teologică, dar se vede că spre aceasta l-a dus glasul lăuntric, alegerea și vocația sa.

O alegere care nu găsisese alte pilde în istoria intelectualității rusești. În societatea rusă, în general, se cunoșteau cazuri izolate de îmbrățișare a carierei preoțești legate de trecerea la catolicism, în lumea aristocratică și mondenă, contaminată de «convertită», nu însă la mujicii pravoslavnici, cu popii lor îmbrăcați în grosolane anterioare de șiac. Putem spune că părintele Pavel, prin exemplul său, a fost cel dintâi care a deschis o asemenea cale, în zilele noastre, tocmai pentru intelectualitatea rusă căreia, din punct de vedere istoric, îi aparținea totuși, deși întotdeauna s-a simțit liber de «intelectualism» și s-a aflat în luptă cu el. Prin hirotonia sa, a lansat, de bună seamă, o provocare la adresa acestei intelectualități, fără să se gândească însă la așa ceva. Au prins a merge pe același drum, urmându-i părintelui Pavel, și alți oameni cunoscuți prin structura lor spirituală și culturală aparte. Ei merg cu el și în urma lui, fie că-și dau sau nu seama de acest lucru. Până acum, preoția era la noi ereditară, un apanaj al sângelui de «levit», legată de un anumit mod de viață și de un profil psihologic aparte, dar în părintele Pavel și-au dat întâlnire și s-au contopit tradiția culturală și cea bisericască, Atena și Ierusalimul; iar această sinteză organică este ea însăși un fapt de importanță istoric-bisericască.

Ce căuta părintele Pavel în preoție? Nu era o chemare spre pastorație și omiletică, deși se înțelege că nu se dădea în lături nici

de la așa ceva. îl atrăgea în primul rând și mai presus de toate să stea înaintea pristolului Domnului, adică slujirea liturgică--euharistică. [...] N-aș putea preciza la ce dată a fost hirotonit, cred că în jurul anului 1910.

Cu puțin timp înainte de hirotonie, s-a căsătorit - eveniment cu totul neașteptat pentru apropiații săi. Cu toate că drumul său ascetic îl condusese inițial spre monahism, mai târziu asceza mănăstirească avea să se transforme în asceză în familie. A devenit cap de familie, tatăl afectuos și grijuliu al câtorva copii. Despărțirea de ei și grija de soarta lor a fost, de bună seamă, o grea cruce a exilului său. Hotărându-se pentru hirotonie, părintele Pavel a trebuit să treacă peste acel obstacol care pentru noi, «intelectualii» care ne întorseserăm la Biserică, era dependența acesteia față de stat, cezaro-papismul. [...]

Devenit preot și asumându-și cu toată răspunderea disciplina ierarhică și canonică, părintele Pavel a rămas liber și străin față de supunerea oarbă, care nu presupunea vreo îndatorire de conștiință, precum și față de considerarea autorității ca infailibilă. Și-a păstrat această libertate și în teologhisirea sa, impregnată organic de duh bisericesc, sorbindu-și inspirația din Altar. [...] Era netemător atunci când era vorba de cele ale spiritului și aș putea să confirm acest lucru pe baza unor date biografice. Lui i se putea aplica întru totul expresia nemțească: «nur fur schwinderlfreie möglich»; a rămas schwinderlfreie în preoția sa.

Caracteristic pentru el era că nu-l întâlneai doar în chilia avvei Isidor, la stareții pustiei, Zosima sau la episcopul Antonie, care trăia retras la Mănăstirea Donskaia, ci și în diferite case ale «Florenței» noastre moscovite din vremea aceea, la scriitori și poeți; chiar și acolo unde te așteptai mai puțin să-l găsești, apărea ca oaspete dorit și interlocutor de noapte... Riguros om al Bisericii și al rânduielilor liturgice, rămânea cu desăvârșire liber de orice bigotism și de stilul «popesc», știind să se intereseze de ceea ce era esențial. De aceea nu și-a găsit un loc adecvat nici în mediul academic, cu atmosfera lui specifică.

Rămânând departe de «modernismul» teologic, adică de raționalismul aplicat teologiei, nu îl lăsa indiferent raționalismul în sensul propriu, autentic al cuvântului, recunoscând că fiecare epocă istorică nu are doar dreptul la existență, ci și o lege a existenței sale, că reclamă exigențe specifice pentru a putea fi receptată creator, astfel încât fidelitatea față de tradiție să nu devină un conservatorism al stagnării" [I, pp. 9-12].

în iunie se naște primul său fiu, Vasili (1911-1956).

1912-1917: este redactor la revista Academiei Teologice, *Curierul teologic (Bogoslovski Vestnik)*, unde publică numeroase texte și materiale inedite din operele teologilor ruși din secolul al XIX-lea (ca, de exemplu, Aleksandr Buharin [1822-1877], Serapion Mașkin, F.D. Samarin etc). în primul editorial preciza:

„Organ al unei școli bisericești, Curierul teologic e chemat să slujească neconținut interesele Sfintei Biserici cu metodele și armele științei. A descoperi comorile nepieritoare ale Vistieriei Adevărului și a le aprofunda înțelegerea în conștiința contemporană, a explica semnificația eternă și neschimbătoare a cadrului eclezial, a arăta că acesta nu e doar un moment și un fapt al istoriei, ci și o condiție incontestabilă a vieții veșnice - iață sarcina fermă și pozitivă a acestei slujiri a Bisericii”.

în octombrie 1912, plănuiește următoarea serie de articole programatice pentru a justifica următoarele poziții: 1. Ascetism vs. eudemonism; 2. Elenism vs. românism; 3. Gândire intuitivă vs. raționalism; 4. Lumina elenismului și Ortodoxia; 5. Slavofilie (ca simbol); 6. Sobrietate mistică vs. entuziasm isteric; 7. Sacrament; 8. Nume; 9. Gust pentru concret; 10. Persoană vs. lucru; 11. Mistica anticreștină; 12. Francmasonerie etc. - reflecție vs. pericole. Strânse legături cu intelectualitatea grupată în jurul Societății de filozofie religioasă „VI. Soloviov” și a editurii „Calea” (*Put*), înființate în 1909 și finanțate de Mărgărita Kirilovna Morozova, văduva industriașului M. Morozov, una dintre cele mai interesante figuri ale mecenatului literar și artistic rus al începutului de secol, cu care Florenski va avea o îndelungată corespondență.

Corespundează cu filozofii neoslavofili Vladimir Kojevnikov (1852-1917) și Feodor Samarin (1858-1916). într-o scrisoare din 27 iulie către V.A. Kojevnikov, Florenski face importante precizări și previziuni cutremurătoare cu privire la destinul său, la etapele gândirii și operei sale, pe care le vede înșirându-se în secvența *katharsis - mathesis - praxis*:

Articolele mele savante - majoritatea n-au fost încă tipărite, iar unele sunt doar sub formă de schițe -, «caietele» mele etc, studiile și notele mele matematice sunt toate, așa cum mi-am spus mereu mie însumi, ta kathartika [lucrări purificatoare], o deșertare a sufletului meu de contemporaneitate. Poemul [Mozaic eshatologic, 1904, un imn al prieteniei între Florenski și Belii] e încheierea perioadei catartice.

Stâlpul... se află încă în curs de dezvoltare, deși tema lui a apărut cu 9-10 ani mai înainte - ca primă secțiune a lui mathesis [învățăturii] -, cu alte cuvinte teodiceea, cu excluderea deliberată a tuturor celorlalte teme din ea. Iată de ce și lirismul Stâlpului... nu este, iarăși, ceea ce dorești, ci un lucru-intim personal, retras. Partea a doua a Stâlpului..., care există numai sub formă de plan, a doua secțiune a lui mathesis, adică antropodiceea, e despre cult, Sfintele Taine, despre har și întrupare în toate aspectele și modurile. Există o ușoară urmă de praxis [acțiune] în ea, dar sper că latura artistică, «fundalul» care anticipează deliberat ceea ce va urma, nu va fi lamentația unui părăsit (tocmai motivul pentru care apare problema teodiceei; altfel ar fi o muzică de nuntă și pastorală), ci o «dramă» în sensul contemporan al cuvântului, tinzând spre tragedie. Cred că pot detecta în viitoarea praxis și tonurile unei tragedii - mister [în sens medieval]. Până una-alta, totul e încă numai în mintea mea, și încă nu știu cum va ieși sau

dacă se va materializa vreodată. Trebuie să crești ca să poți depăși mathesis-u/ și să suferi mult ca să ajungi la mister, la praxis. Nu poți scrie decât despre ceea ce ai experimentat și eu abia mă apropiu de praxis (dacă voi ajunge aici vreodată e o altă chestiune)".

1913: publică (în *Bogoslovski Vestnik*) fragmente din prelegerile din perioada 1908-1909: „Limitele gnoseologiei: antinomiile fundamentale ale teoriei cunoașterii” și „Stratificarea culturii egeene”.

Scrie o prefață la cartea ieroschimonașului Antoni Bulatovici, *Apologia credinței în Numele lui Dumnezeu și în Numele lui Iisus*. Alături de S. Bulgakov, M. Novoselov, Ern, D. Muretov, V. Kojevnikov și N. Berdiaev, ulterior A.R Losev, în controversa izbucnită la Athos în 1910-1913 și prelungită în Rusia între adepții și adversarii divinității Numelui lui Iisus, Florenski ia partea adepților cinstirii numelui lui Iisus (*onomatodoxoi, imiaslavți*), împotriva adversarilor lor (*imiaborți*), care-i acuzau de *onomatolatrie* și care erau susținuți de mitropolitul Antoni Irapovițki și profesorul Serghi (ulterior mitropolitul Ilarion) Troiți. Chestiunea urma să fie pusă în discuția Soborului Bisericii Ortodoxe Ruse din 1917-1918 cu referatul lui S. Bulgakov, dar n-a mai apucat să fie pusă din pricina Revoluției bolșevice. Ulterior, Florenski va scrie studiul *Venerarea numelui ca premisă filozofică*, publicat în tiraj restrâns în 1922. În 1927, Losev va publica la Moscova o *Filozofie a numelui*. Lucrarea cu același titlu a părintelui S. Bulgakov, rămasă neterminată, va fi publicată doar postum (Paris, 1953). Toți aceștia erau adepții unei concepții antologic-realiste și simbolice despre nume și limbaj, fiind adversari ai convenționalismului și nominalismului teoriilor lingvistice moderne.

1914: pe 19 mai, cu discursul introductiv *Rațiune și dialectică* - veritabil discurs despre metodă -, susține teza de doctorat (magistru) cu titlul *Despre Adevărul religios. încercare de teodicee ortodoxă*, Moscova, 1913, 534 + LXXIII p., condusă de rectorul Academiei, episcopul Feodor Pozdeievski (continuatorul primului ei coordonator științific și promotor al lui Florenski, profesorul de istoria filozofiei . Vvedenski, decedat în 1913); lucrarea primește premiul „Mitropolitul Filaret”.

În urma promovării devine - în ciuda reticențelor întemeiate față de nivelul intelectual și moral („fariseismul”) al colegilor - profesor extraordinar al Academiei Teologice, succedând lui Aleksi I. Vvedenski (1861-1913), promotorul său.

În opinia rectorului - exprimată într-o convorbire cu A. Losev, purtată peste ani în lagărul unde se aflau închiși amândoi -, Florenski era nu numai unul dintre rarii profesori preoți, dar și „singurul profesor *credincios* din întreaga Academie”, toți ceilalți fiind laici formați exclusiv la școala liberalismului teologic protestant de la Tiibingen.

La editura „Put” („Calea”) apare, tipărită cu caractere slave stilizate și cu viniete din *Symbola et emblemata selecta* a lui Ambodicus, versiunea lărgită și definitivă a tezei de doctorat sub titlul: *Stâlpul și Temelia Adevărului. încercare de teodicee ortodoxă în 12 scrisori* (12 scrisori, 15 excursuri, 1056 note, totul însumând 814 p.).

Într-o dedicație din 9 februarie 1914 a *Stâlpului...* către Alfiorov, Florenski scria următoarele:

„Aici se face o încercare de a aplica un număr de noțiuni și operații matematice -fără a le numi măcar — chestiunilor generale ținând de viziunea asupra lumii și problemelor vieții spirituale, de a utiliza însuși spiritul matematicii în scopuri filozofice, lăsând deoparte mecanismul matematic. Mai mult, această carte reprezintă prima aplicare în filozofie, cel puțin în literatura rusă, a algoritmului logicii simbolice... Este oare în conștiința mea unica mea carte? Firește că nu, căci mai sunt multe lucruri pe care vreau să le spun. Dar spre ele trebuie trecut ca pe o punte prin această carte, care este o oglindă a vieții mele în momentul în care m-am hotărât să mă transfer la Academie, cu alte cuvinte, reflectă viața mea lăuntrică din anul IV de la Universitate”.

Recenzii și comentarii critice semnificative vor scrie în același an V. Rozanov, episcopul Feodor Pozdeievski (în *Bogoslovski Vestnik*), E. Trubețkoi („Lumina taborică și transfigurarea minții”), N. Berdiaev („Ortodoxie stilizată”) și alții.

1915, ianuarie-februarie: este detașat temporar pe front, lângă Cernigov, ca preot militar al unui tren sanitar. Jurnal.

Apar amplul studiu despre *Sensul idealismului* (o introducere la cursul de istorie a platonismului), dedicat lui P. Kapterev, și un eseu despre mistică intitulat „*N-a socotit o știrbire*” (*Filipeni 2, 6-8*), dedicat lui V. Ivanov. În decembrie se naște al doilea său fiu, Kiril (1915-1982).

1916: este vizitat la Serghiev Posad de poetul yelemir Hlebnikov (1885-1922).

Publică studiul *în jurul lui Homiakov. însemnări critice*, 79 p., care va provoca riposta iritată a lui N.A. Berdiaev.

Se alătură „Cercului căutătorilor luminării creștine”, întemeiat în 1907 de Mihail Novosiolov (1864-1938) și Feodor Samarin.

Toamna, începe pentru copiii săi redactarea primelor capitole din ciclul *Amintirilor*.

1917: îl vizitează pe pictorul Mihail Nesterov (1862-1942) în atelierul său din Abramțevo; în mai, Nesterov pictează cunoscutul tablou *Filozofii*, reprezentându-l pe părintele P.A. Florenski alături de profesorul (pe atunci laic) Serghi Bulgakov.

Publică fragmente din cursul de istorie a filozofiei antice, sub titlul *Primii pași ai filozofiei*, 75 p., dedicat lui S.N. Bulgakov.

în luna mai, moare filozoful religios V. Ern (fost coleg de la liceul din Tbilisi), al cărui necrolog îl ține Florenski; în iulie moare V. Kojevnikov.

După revoluția din februarie, își scrie *Testamentul* (completat până în 1923):

„Copiilor mei Arma, Vasili și Oleșka, în cazul morții mele:

11.04.1917 Serghiev Posad

1. *Vă rog, iubitorilor, ca în ziua în care mă veți conduce la groapă, să vă cuminecați cu Sfintele Taine și, dacă acest lucru nu e cu putință, atunci în una din zilele următoare. Și, în general, vă rog ca în timpul de după moartea mea să vă cuminecați mai des.*

2. *Nu plângeți după mine și, pe cât se poate, nu țineți doliu. Dacă sunteți veseli și încrezători, mă voi odihni. Suflul meu va fi mereu la voi și, dacă va îngădui Dumnezeu, voi veni adeseori să vă văd. Voi însă aveți încredere în Domnul și Maica Sa Preacurată și să nu jeliți.*

3. *Lucrul cel mai important pentru care vă rog e să vă aduceți mereu aminte de Domnul și să trăiți în El. Cu asta am spus tot ce e de spus. Restul sunt fie amănunte, fie lucruri de mâna a doua. Acest lucru însă nu trebuie să-l uitați.*

4. *Nu vă uitați stirpea, trecutul, cunoașteți-i pe bunicii și străbunicii voștri și îngrijiți-vă de pomenirea lor.*

08.05.1917

Siliți-vă să aflați cât mai multe cu putință despre trecutul stirpei noastre, despre familie, casă, lucrurile și cărțile ei. Siliți-vă să strângeți de la cunoscuți, rude și prieteni portrete, autografe, scrisori, lucrări tipărite sau în manuscris ale tuturor celor care au avut legături cu familia, cu stirpea noastră. Fie ca toată istoria stirpei noastre să fie păstrată în casa voastră și toate cele din jurul vostru să fie săturate de amintirea lor, ca să nu fie nimic mort, nespirtualizat, simple lucruri.

5. *Casa și biblioteca să nu le vindeți decât în caz de maximă necesitate. Înainte de toate, mi-ar plăcea ca această casă să rămână pe mai departe în stirpea noastră, ca voi și copiii voștri și nepoții voștri să aibă siguranță și ocrotire sub acoperământul Cuviosului Serghie.*

06.07.1917

6. *E convingerea mea că stirpea noastră trebuie să nu lipsească de la altarul lui Dumnezeu. Inima îmi spune că mii de îndemnuri dumnezeiești și mii de ochi dușmănoși conduc stirpea noastră spre un singur țel: acela de a nu lipsi vreodată de la locul hărăzit nouă la altarul Domnului. O abatere de la acest loc, fuga de la altar, va aduce o grea soartă asupra casei noastre. Cred că greutățile prin care a trecut stirpea noastră începând cu străbunicul vostru sunt urmarea depărtării de la altarul Domnului. Fie ca în fiecare generație să fie măcar un preot, cel mai bine unul cum sunt eu, un preot pentru sine, un preot al slujirii lui Dumnezeu, care-și are propria sa muncă! Luați aminte, copiii mei!*

7. *Cred că misiunea stirpei noastre nu se află în domeniul practic, administrativ, ci în cel contemplativ, în gândire, în organizarea vieții spirituale în sfera culturii și educației. Siliți-vă să vă gândiți la aceste misturi ale stirpei noastre, să nu vă sustrageți de la împlinirea lor nemijlocită și, după putință, să vă faceți cu statornicie munca încredințată.*

8. *Nu năzuiați după putere, bogăție, influență... Nu sunt ale noastre; într-o măsură redusă, vin de la sine, după necesitate. Altfel viața vă va fi tristă și apăsătoare. [...]*

Trăiește evenimentele din 1917-1918 ca o irupere istorică și epuizare a nihilismului modern, cu negre presimțiri că „lucruri încă și mai rele abia urmează”. într-o scrisoare din 30 iulie 1917 către A.S. Mamontova, precizează:

„Tot ce se întâmplă acum în jurul nostru desigur că este chinuitor. Dar cred și sper că, o dată epuizat, nihilismul își va dovedi nimicnicia și lumea se va sătura de el, își va atrage ura tuturor, și atunci, după eșecul acestei întregi josnicii, inimile și mințile se vor reorienta - dar nu ca mai înainte, efeminate și șovăielnice, ci înfometate, către ideea rusă, a Rusiei, a sfintei Rusii. Tot ce iubiți la Abramțevo va străluci cu o putere nouă, cu care nu a mai strălucit niciodată, pentru că intelectualitatea noastră a fost întotdeauna pe jumătate, pe o treime sau pe un sfert nihilistă, și acest nihilism trebuia consumat prin trăire, așa cum o boală trebuie uneori să treacă printr-o criză. Sunt convins că răul este încă în față, iar nu în urmă, că starea de criză încă nu s-a terminat. Dar am credea că această criză va purifica atmosfera rusă, chiar atmosfera mondială, stricată dacă nu cumva de prin secolul al XVII-lea”.

Față de regimul sovietic, atitudinea lui P.A. Florenski va fi calea dificilă a împletirii participării active la eforturile tehnologice ale societății sovietice cu refuzul oricărui compromis personal în plan ideologic și spiritual. Exilul este

exclus din principiu, în favoarea solidarității cu destinul poporului rus și a menținerii viei a unei mărturii spirituale creștine într-o societate brutal ateizată și secularizată.

La sfârșitul lunii octombrie, schițează planul „antropodiceei” sub forma unei „metafizici concrete”; ulterior, aceasta va primi titlul *La cumpăna apelor gândirii*.

1918, februarie: se naște fiica sa Olga (căsătorită Trubaciova).

În octombrie, Lavra Troițe-Serghieva e desființată și trecută în proprietatea statului sovietic, în ciuda pledoariei lui P.A. Florenski de a fi păstrată deschisă ca un „muzeu viu” în care monahii să performeze zilnic opera de artă totală constituită de Liturghia ortodoxă (*cf. Actul cultic ca sinteză a artelor* [trad. rom. I, pp. 35-46]).

Acțiunea va fi interpretată de autoritățile bolșevice ca încercare contrarevoluționară de creare a unui „Vatican ortodox”, dar va avea efect: în 1920, Lenin va declara lavra monument național, scoțând-o oficial de sub incidența devastării.

1919: alături de A. Olsufiev (1885-1937), M. Șik (1886-1938), P. Kapterev și alții, funcționează ca secretar al Comisiei pentru protecția monumentelor Lavrei Troițe-Serghieva, în cadrul căreia prezintă comunicările „Icoanele de rugăciune ale Sfântului Serghie” și „Lavra Troițe-Serghieva și Rusia” [trad. rom. I, pp. 53-72] (în ultima schițează o lectură sintetică a culturii și „ideii ruse” din perspectivă teologică). Elaborează, pe baze matematice și fizice, o nouă metodă de descriere și analiză a obiectelor de artă plastică din metal, expusă ulterior în cartea *Inventarul panaghiilor Lavrei Troițe-Serghieva din secolele XVI-XIX*, Serghiev Posad, 1923, 276 p.

La Atelierele superioare de artă (VHUTEMAS), ține prelegeri despre *Perspectiva inversă* [trad. rom. I, pp. 73-132 și *PI*, pp. 25-98].

Pe 18 septembrie 1919, întocmește planul publicării *Operele sale complete* în 19 volume: 1. *Schiță a unei filozofii negative (studii filozofico-matematice)*; 2. *Despre particularitățile curbelor plane ca locuri de întrerupere a continuității*; 3. „*Stâlpul și Temelia Adevărului*”. încercare de teodicee ortodoxă în 12 scrisori; 4. *încercare de antropodicee ortodoxă*; 5-7. *La cumpăna apelor gândirii (Schiță a unei metafizici concrete)*; 8. *Din istoria filozofiei antice*; 9-10. *Elinii și elenismul*; 11. *Din istoria filozofiei moderne*; 12. *Din istoria terminologiei filozofice*; 13. *Studii și cercetări critice, metodologice și pedagogice*; 14. *Studii și cercetări de istoria și filozofia artei și de arheologie*; 15. *Digresiuni (caractere, portrete și biografii)*; 16. *Cuvânt și discurs*; 17. *Studii și cercetări teologice*; 18. *Limbă și datini (materiale și însemnări lingvistice și folcloristice)*; 19. *încercări literare. Versuri. Amintiri*.

1919-1924: după închiderea Academiei Teologice în 1918, la cererea rectorului, își continuă neoficial prelegerile teologice cu tema generală „Filozofia cultului” (1918, 1919 și 1922) (publicate postum în 1977).

În 1924, își dă demisia din pricina dezacordului cu curentul „inovaționist” prosovietic din unele segmente ale Bisericii Ortodoxe Ruse, intens persecutată în majoritatea ierarhiei, clerului și credincioșilor rămași fideli orientării tradiționale. Iată cum descrie S. Bulgakov atitudinea politică și bisericească generală a părintelui Florenski:

„Adept al autohtonismului prin excelență, fără a ține seama de obârșia sa nerusă, sau chiar în pofida ei, părintele Pavel era - sau, mai bine zis, ar fi vrut să fie - și din punct de vedere politic un conservator, deși acest lucru se îmbina la el cu sentimentul apocaliptic și eshatologic al vieții, «căci nu avem aici cetate stătătoare, ci o căutăm pe aceea ce va să fie». În timp ce întreaga țară era cuprinsă de delirul revoluției, și când și în mediile bisericești apăreau, unele după altele, deși cu o durată efemeră, organizații religioase și politice, părintele Pavel nu le va lua în seamă, fie din indiferența față de tot ce ținea de cele pământești, fie pentru că glasul eternității răsună în el mai puternic decât chemările timpului. Mișcarea numită «Biserica Nouă», din rândurile clerului rus, transformată ulterior în «Biserica vie», n-a găsit nici un ecou la părintele Pavel, oricât de mult îl nemulțumea osificarea vieții noastre bisericești. Creștinismul lui n-a fost nici «social», deși încă de pe atunci, în jurul lui, apăruseră curente de acest fel. O asemenea conduită însă, putea fi considerată mai puțin decât orice ca derivând din instinctul de conservare; era doar o pojghiță superficială care ascundea combustia intensă a unui foc spiritual, deși această ardere nu se lăsa percepută decât prin lumina lină pe care o iradiază. De aceea, n-a fost zguduț nici de schimbarea raporturilor dintre Biserică și stat de după revoluție.

El rămânea mereu liber față de stat, de la care n-a așteptat nimic nici înainte, nici după revoluție, străin fiind de orice slugărnicie, atât de jos în sus, în fața stăpânirii, cât și de sus în jos. Se poate spune, oricât de paradoxal ar părea, că părintele Pavel a trecut prin întreaga, catastrofa noastră epocă de parcă, suflătește, nici n-ar fi luat-o în seamă, ignorând aparențele ei revoluționare. Această indiferență se exprimă și în loialitatea lui, în «supunerea față de orice stăpânire», în mod paradoxal, chiar și față de cea care ținea și Biserica sub cnut. Dar atunci când spunem acest lucru, trebuie să luăm în considerare măsura dragostei de libertate a celui care știa, în chip inteligent, nu doar să «asculte» de stăpânire, dar și să nu i se «supună» în ceea ce considera a fi esențial și de maximă importanță” [I, pp. 10-11].

1919, 23 ianuarie/ 5 februarie: moare la Serghiev Posad controversatul scriitor și filozof Vasili Rozanov

(1856-1919), cu care se afla în relații de corespondență [cf. I, pp. 27-34] și prietenie din 1909 și care nutrea pentru Florenski o adevărată venerație:

„Este Pascal al vremurilor noastre. Este Pascal al Rusiei noastre, adevăratul conducător al tineretului slavofil moscovit, sub a cărui influență se află multe minți și inimi din Moscova, din Serghiev Posad și din Petersburg. În afara erudiției ieșite din comun și a nenumăratelor sale lecturi, el arde de cel mai autentic entuziasm pentru adevăr. Știți, uneori mi se pare că e sfânt: într-atât este de excepțional... Cred, și sunt convins în adâncul sufletului că este cu mult deasupra lui Pascal; prin descoperirile ideatice și asocierile de idei total ieșite din comun sau, mai precis, prin deslușirea sensului adânc al lucrurilor, este, în esență, de nivelul lui Platon al grecilor”.

Ține prelegeri la „Asociația unională a inginerilor ruși” și la „Societatea unională a electrotehnicienilor ruși”. Până în 1928, la toate adunările publice, la serviciu în instituțiile sovietice și oriunde în public, părintele P. Florenski va apărea în ținută preoțească: sutană, culion și cruce preoțească pe piept, stârnind senzație.

1919-1921: predă fizica, geometria, matematica, astronomia și istoria culturii materiale la Institutul de educație populară Serghiev Posad. Prelegerile de matematică urmau să fie strânse într-o *Enciclopedie a matematicii*. O primă parte despre *Număr ca formă* (din care se cunoaște numai eseul *Numerele pitagoreice*) e gata pentru tipar în 1921-1922, dar nu apare.

1920: continuă să scrie la *Amintiri*.

Lucrează cu ultramicroscopul la Institutul de histologie din Moscova.

Conduce cercetările pentru obținerea carbolitului (material plastic izolant -variante rusească a bachelitei) la fabrica moscovită „Karbolit”, la invitația directorului ei, V. Lisev, și el fost student al matematicianului Jukovski.

1921-1924: este cercetător în cadrul „Administrației superioare a industriei electrotehnice” (GLAVELEKTRO) sovietice, aflată sub conducerea lui Lev Troțki, în domeniile tehnică de înaltă tensiune, transformatoare, materiale izolante.

Deține catedra (special creată pentru el) de analiză a spațialității în artă la Atelierele superioare de stat pentru artă (VHUTEMAS), condusă de prietenul său, graficianul VI. Favorski (1886-1964), redactând ciclul de prelegeri despre *Analiza spațialității în operele de artă*, gata pentru tipar în 1924 [trad. rom. parțială *PI*, pp. 99-138].

1921: la Mănăstirea Petrovski din Moscova, ține prelegeri de teologie despre „Locul în istoria culturii și premisele înțelegerii creștine a lumii”.

Devine colaborator în Comisia de stat pentru electrificarea Rusiei, specialitatea câmpuri electrice și izolatori.

Participă la al 8-lea Congres de electrotehnică, la care se discută planul de electrificare (GOERLO) a Rusiei sovietice.

1922: apare *Mărimi imaginare în geometrie* (72 p.), reprezentând textul unei lucrări de seminar din 1902 și prezentate profesorului L. Lahtin pe vremea când era student la matematică; în 1921 a revăzut manuscrisul, pe care l-a prezentat, completat cu § 8, la sesiunea „Asociației unionale a inginerilor ruși”, iar în 1922 a adăugat § 9, redactat cu ocazia aniversării a șase sute de ani de la nașterea lui Dante, în care apără - cu ajutorul teoriei relativității și geometriei neeuclidiene - imaginea geocentrică despre lume din *Divina Comedie*: univers curbat eliptic, nelimitat, dar finit, în centrul căruia se află pământul. Eseul stârnește admirația lui M. Voloșin, Osip Mandelștam, Evgheni Zamiatin, Mihail Bulgakov (care s-a inspirat din el în redactarea ultimelor capitole din *Maestrul și Margareta*) și Aleksei Losev (1893-1990), dar declanșează critici virulente din partea ideologilor sovietici, care publică în reviste de „specialitate” recenzii demascatoare: activistul de partid V. Ter-Oganesian, „înapoi la Copernic”, în *Sub steagul marxismului*, nr. 9-10, 1922; poetul S. Gorodețki, „Florenski contra Copernic”, în *Steagul roșu*, nr. 12, 1923. Represaliile întârzie însă, fiindcă statul sovietic avea nevoie încă de știința lui Florenski.

Într-o scrisoare din 13 septembrie către departamentul de cenzură al partidului, Florenski își justifică viziunea astfel:

„În elaborarea unei viziuni moniste asupra lumii, a unei ideologii a unei relații active concrete cu lumea, am fost și sunt principial ostil spiritualismului, idealismului abstract și metafizicii abstracte. Dintotdeauna am fost de părere că viziunea asupra lumii trebuie să aibă puternice rădăcini vii, concrete și să culmineze cu o întrupare vie în tehnică, artă etc. Sunt îndeosebi adeptul unei geometrii neeuclidiene în scopul unei aplicații tehnice în electrotehnică (marea mea lucrare despre spații și câmpuri electrice va fi publicată în scurt timp). În această perspectivă, și pasajele broșurii mele aflate în discuție nu trebuie interpretate izolat, ci trebuie văzute în contextul întregii cărți despre mărimile imaginare și al lucrărilor mele științifice în genere, care vor apărea în scurt timp în

colecțiile tehnice ale Administrației Superioare a Industriei Electrotehnice (teoria mărimilor imaginare e aplicabilă fizic și deci tehnic)".

Pe ultima pagină a broșurii, editura „Pomorie” anunță publicarea iminentă în mai multe volume a lucrării *La cumpăna apelor gândirii. Schița unei metafizici concrete*, cu următorul plan:

I. 1. *Pe Makoveț*

2. *Căi și centre*

3. *Perspectiva inversă* [trad. rom. I, pp. 73-132 și *PI*, pp. 25-98]

4. *Gândire și limbă: Știința ca descriere simbolică* [*PI*, pp. 247-269] / *Dialectica* / *Antinomia limbii* [*PI*, pp. 167-243] / *Termenul* / *Structura cuvântului* / *Magia cuvântului* / *Venerarea numelui ca premisă filozofică*

II. 5. *Întruparea formei (activitate și unealtă): Homo faber* / *Prelungirea simțurilor* / *Proiecția organelor* [*PI*, pp. 139-158] / *Simbolica viselor* / *Spațiul trupului și anatomia mistică* / *Economia* / *Microcosmos și macrocosmos*

III. 6. *Formă și organizare: Noțiunea de formă / întregul* / *Divina sectio / întregul în timp* / *Organizarea timpului / Cicluri evolutive* / *Signatura rerum* / *Formula formei*

7. *Numele (istorie, genealogie, ereditate)*

8. *Sensul idealismului (metafizica genului și a feței)*

9. *Rădăcinile general-umane ale idealismului (filozofia popoarelor)*

10. *Metafizica numelui în lumina istoriei*

11. *Nume și personalitate*

12. *Despre orientare în filozofie (filozofie și sentiment al vieții): înțelegerea mecanicistă a lumii / Kabbala / Ocultism / Creștinism*

13. *Pământ și cer (filozofie, astrologie, științele naturii)*

14. *Crearea de simboluri și legea permanenței*

încheie *Iconostasul* [trad. rom. /, pp. 133-239], conceput ca parte a *Filozofiei cultului*, redactată în anii 1918-1922.

Alături de studiile redactate în aceiași ani și grupate sub titlul *La cumpăna apelor gândirii*, prelegerile despre filozofia cultului conțin „antropodiceea” lui P.A. Florenski.

Devine, împreună cu sora lui, Raissa (alături de VI. Hlebnikov, B. Pasternak și alții), membru al Uniunii literar-artistice post-avangardiste „Makoveț” (nu întâmplător acesta era numele colinei pe care în secolul al XIV-lea Sfântul Serghie de Radonej ridicase faimoasa biserică a mănăstirii sale cu hramul „Sfânta Treime”). Creată de N.M. Cernișev (1885-1973), gruparea milita împotriva artei „analitice” productiviste, pentru o nouă artă „sintetică” ce urma să ducă la schimbarea ontologică a vieții, ca un fel de liturghie extracultică pentru transfigurarea universului (inspirată din ideile lui N. Fiodorov, 1832-1903). În cele două numere ale revistei cu același titlu, Florenski publică eseurile *Actul cultic ca sinteză a artelor* [trad. rom. I, pp. 35-46] și *Semne cerești: gânduri despre semne și culori* [trad. rom. I, pp. 47-52] (un al treilea eseu, *Despre realism*, n-a mai putut apărea, revista fiind desființată).

În noiembrie redactează Introducerea (și articolul despre „Punct”) la un dicționar al simbolurilor (*Symbolarium*) ce urma să fie redactat împreună cu Aleksandr Larionov și alți specialiști.

1923: în perioada campaniei duse de autoritățile bolșevice pentru schimbarea toponimelor, numelor de persoane, de familie etc, între 1923 și 1926, P.A. Florenski scrie cartea despre *Nume*.

Ține necrologul cunoscutului preot moscovit Aleksî Meciov (1859-1923), care grupase în jurul lui majoritatea reprezentanților intelectualității religioase ruse înainte de expulzarea masivă a acestora din Rusia sovietică, prin decretul special al lui Lenin din septembrie 1922.

Continuă redactarea *Amintirilor*.

În revista *Electrificarea* (nr. 7-8 și 11), publică studiile: *Cercetarea experimentală a câmpurilor electrice* și *Despre formularea legilor electromagnetismului*.

Este atacat de reprezentanții „artei constructiviste” proletcultiste sovietice în revista lui Maiakovski, *LEF (Frontul artei de stânga)*, pentru „interpretarea mistică a legilor artistice” și „coaliție idealistă” cu Favorski, atac soldat cu excluderea lui Florenski și Favorski din VHUTEMAS.

1924: în revista engleză *The Pilgrim* (4/1924) apare eseu *Creștinism și cultură*.

Începe să lucreze în Comitetul pentru norme și reguli electrotehnice. Publică în revista *Electrificarea* (nr. 8) articolul *Spațiul, masa și mediul*. I se publică monografia electrotehnică *Materialele izolante și aplicațiile lor tehnice:*

I. Caracteristici generale, 388 p.

În octombrie se naște fiica sa Maria-Tinatin.

Scrie eseu *Despre teatrul de păpuși Efimov* [trad. rom. *PI*, pp. 159-165].

Criză profundă. Însemnări în caietul „Criză cu 24”.

1925-1933: conduce Secția pentru materiale a Institutului unional de cercetări electrotehnice.

În vara anului 1925, călătorește în Caucaz pentru a verifica posibilitățile de producție a bazaltului topit ca material izolant.

Într-o antologie de documente despre creștinismul răsăritean (*Ostliches Christentum. Dokumente*, Bd. II, *Philosophie*, pp. 28-194), în traducerea lui N. von Bubnoff și îngrijirea lui R. Ehrenberg, apar ample fragmente din *Stălpul și Temelia Adevărului*, singurele texte florenskiene accesibile în cultura europeană până în anii '70.

1926: ține prelegerea festivă (publicată în *Electrificarea*, nr. 12) la împlinirea a 50 de ani de la inventarea lămpii cu arc electric de către Pavel Iabloșkov.

1927-1933: este redactor responsabil pentru secțiunea electrotehnică a mării *Enciclopedii tehnice sovietice* (36 volume); în total, elaborează 134 de articole care apar în volumele 1-23. *Dicționarul de termeni fizici, chimici și tehnici* (1928-1931) aferent *Enciclopediei* apare „cu strânsa colaborare a lui P.A. Florenski”.

1927-1936: corespundează cu geochimistul și filozoful VI. Vernadski (1863-1945). Reflecții comune despre noosferă (Vernadski) și *pnevmatosferă* (Florenski).

1927: în volumul 44 al *Enciclopediei* Institutului biobibliografic „Granat” apare, puternic cenzurat, „*autoreferatul*” lui P.A. Florenski, text încifrat de autodefinire, esențial pentru orice exegeză. Dată fiind importanța lui, îl reproducem mai jos, în traducere după versiunea sa integrală, redactată la cererea Institutului (care nu găsisese pe nimeni în stare să scrie o prezentare a lui Florenski) în 1924 și publicată abia în 1981:

Date biografice. S-a născut pe 9 ianuarie 1882 la Evlah, gubernia Elisavetopol, unde tatăl său construia pe atunci calea ferată transcaucaziană. Copilăria și-a petrecut-o la Tbilisi și, în principal, la Batumi. A învățat la Gimnaziul clasic nr. 2 din Tbilisi, pe care l-a absolvit în anul 1900. Și-a continuat studiile la Facultatea de matematică și fizică a Universității din Moscova, secția matematică. În anul 1904 a încheiat aici cursurile, specializându-se în matematică pură și a rămas la catedră. A scris o lucrare de licență [candidat] pe tema propusă din proprie inițiativă, „Despre particularitățile curbilor plane ca locuri de întrerupere a continuității”; această lucrare își propunea să fie o parte din studiul cu caracter de filozofie generală „Discontinuitatea ca element al unei viziuni asupra lumii”. La Universitate, Florenski a lucrat cu precădere în atmosfera ideilor teoriei funcțiilor cu valabilitate variabilă a lui N.V. Bugaev și sub protecția prietenească a lui N.E. Jukovski. În paralel cu preocupările matematice și fizice, a urmat studii de filozofie la Facultatea de istorie și filozofie cu S.N. Trubețkoi și L.M. Lopatin. În anul 1904, Florenski a devenit student la Academia Teologică din Moscova și în acea vreme s-a stabilit în Serghiev Posad. În Academie s-a preocupat de discipline indispensabile pentru el în elaborarea unei viziuni generale asupra lumii - filozofice, filologice, arheologice, de istoria religiilor și, în parte, și-a continuat lucrările matematice.

La sfârșitul anului IV a fost ales la catedra de istoria filozofiei, pentru ca după aceea să predea în cadrul ei din anul 1908 în calitate de docent, iar din 1911 în calitate de profesor, după ce a promovat la treapta de doctor [magistru] cu teza „Despre adevărul duhovnicesc”.

Lețiile și seminariile lui erau consacrate precumpănitor problemelor de istorie a viziunii despre lume. În paralel cu preocupările filozofice, Florenski a lucrat și în parte a predat în domeniile matematicii și fizicii. În anul 1911 a primit demnitatea de preot, fără a avea însă obligații parohiale. Din 1911 și până în 1917, a fost redactor la organul „Curierul teologic”, căruia s-a străduit să-i dea un caracter istoric și în care a publicat o serie de documente care luminează istoria viziunii despre lume și a școlii din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. În anul 1917, Florenski a predat lecții cu caracter fizic și matematic într-un institut pedagogic și a elaborat un curs de metodică a geometriei, o enciclopedie a matematicii; totodată, a devenit colaborator al unei secțiuni muzeale, a elaborat o metodică de analiză estetică și descriere a obiectelor de artă veche, la care a cooptat datele tehnologiei și geometriei. Ca rezultat al acestor preocupări, au fost scrise o serie de comunicări și au fost alcătuite inventare, editate numai în parte.

Viziunea asupra lumii. Sarcina vieții sale Florenski și-o înțelege drept construcția unor căi spre o viitoare viziune integrală asupra lumii. În acest sens, poate fi numit filozof. Dar în contrast cu metodele și sarcinile reflecției filozofice stabilite în epoca modernă, îi repugnă construcțiile abstracte și epuizarea după scheme a plenitudinii problemelor. În acest sens, trebuie considerat mai degrabă un cercetător. Perspectivele largi au fost întodeauna legate la el de examinări concrete și coerent desfășurate ale unor probleme particulare, adeseori extrem de speciale. Drept urmare, viziunea asupra lumii desfășurată de el este elaborată contrapunctic, plecând de la un număr de teme de concepție a lumii strâns legate de o dialectică particulară, dar care nu se pretează unei scurte expuneri sistematice. Structura ei are caracter organic, nu logic, și formulările particulare nu pot fi separate de materialul concret. Tema conducătoare a viziunii lui Florenski cu privire la istoria culturii este percepția culturii ca un proces unitar în timp și spațiu, cu negarea ce decurge de aici a evoluției și progresului culturii. În ce privește viața culturilor particulare, Florenski dezvoltă ideea dependenței lor de schimbarea ritmică a două tipuri de culturi: medievală și renașcentistă. Primul tip e caracterizat de organicitate, obiectivitate, concretețe, autoconștiență, al doilea — de fragментарitate, subiectivitate, abstracțiune și superficialitate. E convingerea lui Florenski că cultura renașcentistă europeană și-a încheiat existența la începutul secolului XX, iar o dată cu primii ani ai noului secol, se pot observa în toate liniile culturii

primii germeni ai unei culturi de tip nou.

Propria sa viziune asupra lumii Florenski și-o consideră conformă cu factorii care au determinat stilul secolelor XIV-XVI în Evul Mediu rus, dar el prevede și dorește alte structuri care corespund unei întoarceri încă și mai adânci la Evul Mediu. Drept lege fundamentală a lumii Florenski consideră cel de-al doilea principiu al termodinamicii —legea entropiei -, privit în sens larg, ca lege a Haosului în toate domeniile constituției lumii. Lumii i se opune Logosul, principiu al ektropiei. Cultura este lupta conștientă contra nivelării lumii; cultura constă în izolarea unui obstacol în calea procesului de nivelare universală, și în sporirea diversității potențialelor în toate domeniile, ca o condiție a vieții în opoziție cu nivelarea, cu moartea.

Orice cultură reprezintă un sistem integral și solid încheiat ca mijloc de realizare sau descoperire a unei valori adoptate ca fundamentală sau absolută, servind adică drept obiect de credință. Primele interpretări ale acestei credințe în funcțiile imprescriptibile ale omului determină punctele de vedere în domeniile legate de aceste funcții, cu alte cuvinte în toată existența, întrucât este legată de om. Aceste puncte de vedere sunt categoriile, dar nu abstracte, ci concrete (a se vedea Kabbala); manifestarea lor în act este cultul. Așa cum dă mărturie și etimologia, cultura derivă din cult, cu alte cuvinte, ea este o ordonare a întregii lumi după categoriile cultului. Credința determină cultul, iar cultul determină noțiunea de lume, din care derivă apoi cultura.

Monismului etic naturalist dublat de un dualism metafizic Florenski îi opune un dualism etic alături de un monism metafizic; de aici lupta cu emanațiile maniheismului, gnosticismului, bogomilismului, care străbat întreaga societate.

Aceeași poziție a lui Florenski se regăsește și în teoria cunoașterii. Iluzionismului, subiectivismului și psihologismului el le opune realismul drept convingere în realitatea transsubiectivă a existenței: existența se revelează nemijlocit cunoașterii. Percepția nu e subiectivă, ci subiectală, aparține adică subiectului, deși se află în afara lui. Cu alte cuvinte, în cunoaștere se manifestă extinderea autentică a subiectului și unirea autentică a energiei sale (în sensul terminologiei secolului al XIV-lea) cu energia realității autentice. Pe de altă parte însă, în opoziție cu sistemul închis în sine al unei cunoașteri în general acceptate sau dorite unitare (stilul gândirii franceze și, mai ales, germane), Florenski aderă la stilul gândirii anglo-americane și îndeosebi răsăritene, și consideră orice sistem legat în mod nu logic, ci teleologic, și vede în această fragmentaritate și contradictoritate logică consecința inevitabilă a însuși procesului cunoașterii, care pe planurile inferioare e făcut din modele și scheme, iar pe planurile superioare din simbol. Limbajul simbolurilor este una din problemele teoriei cunoașterii.

Structura rațiunii cunoșcătoare e deasupra logicii și de aceea ea include contradicția fundamentală a celor două tendințe care-i sunt constitutiv proprii: aproximativ unul și același lucru în același timp este existență și sens, oprire și mișcare, finitate și infinitate, lege a identității (înțelegând prin aceasta legea identității, a contradicției și a terului exclus) și legea rațiunii suficiente. Și cum rațiunea nu poate activa fără prezența comună a ambelor tendințe, orice act al rațiunii esențial antinomice și toate structurile ei se țin numai prin forța principiilor care se combat și se elimină reciproc. Adevărul imuabil este cel în care o puternică afirmație e unită cu negația ei puternică, cu alte cuvinte, este contradicția extremă; e imuabil pentru că are deja inclusă în el negația sa extremă, și de aceea tot ce s-ar putea obiecta împotriva adevărului imuabil ar fi mai slab decât negația inclusă în el. Obiectul care corespunde acestei antinomii ultime este, în mod evident, atât realitatea adevărată, cât și adevărul real. Acest obiect, origine a existenței și sensului, e perceput prin experiență.

Viziunea asupra lumii a lui Florenski e formulată în principal pe terenul matematicii și e străbătută de principiile ei, chiar dacă nu folosește limbajul ei. De aceea, pentru Florenski, lucrul cel mai important în cunoașterea lumii este legitatea generală ca relație funcțională, dar înțeleasă în sensul teoriei funcției și aritmetologiei. În lume domină discontinuitatea în raport cu legăturile și discretul în raport cu realitatea însăși. Ceea ce pentru pozitivism și kantianism e inacceptabil ca întrerupere a continuității, corespunde potrivit legității funcțiilor discontinue, polivalente, pe mai multe planuri, fără derivate etc. Pe de altă parte, caracterul discret al realității duce la confirmarea formei sau ideii (în sens platonico-aristotelic) ca întreg unitar care „înainte de părțile ei” le determină de la sine, dar nu este compusă din ele. De aici interesul pentru ecuațiile integrale și funcțiile liniare, ale suprafețelor etc; tot de aici, pe de altă parte, și orientarea pitagoreică și năzuința de a înțelege numărul ca formă. Iar în legătură cu multiplanitatea sau polifonia realității și inaccesibilitatea reciprocă fiecăruia dintre planuri (transcendentism convențional) e năzuința de a da un model obiectiv al imaginarului.

În raport cu spațiul și cu timpul există la Florenski un atomism „sui generis”. Lupta cu concepția kantiană despre spațiu și recunoașterea caracterului convențional și insuficientei flexibilități a spațiilor proiective neeuclidiene au îndreptat atenția lui Florenski spre spațiile neproiective și topologie. În mod semnificativ, tocmai în acest domeniu s-a format viziunea sa estetică (seria de prelegeri despre „analiza spațialității în artele plastice” ținută la Atelierele Superioare de Artă).

Florenski vede în matematică premisa indispensabilă și primă a viziunii asupra lumii, dar găsește în autoreferențialitatea matematicii cauza sterilității ei culturale: e necesar ca impulsurile care orientează spre matematică să vină, pe de o parte, dinspre înțelegerea generală a lumii, iar pe de altă parte, dinspre studiul experimental al lumii și de la tehnică. Investigațiile personale ale lui Florenski sunt îndreptate în ambele direcții, dar ca obiect al tehnicii servește electrotehnica, în mod predominant câmpurile electrice și mediile lor materiale. În sens larg, studiul câmpurilor este legat de chestiuni de geometrie, de filozofia naturii și estetică, iar studiul materialelor de histologia materialelor ca domeniu de aplicare a studiilor asupra mulțimilor și teoriei funcțiilor.

În fine, se cer menționate cercetările asupra limbii: negând logica abstractă a gândirii, Florenski vede valoarea gândirii în manifestarea ei concretă ca revelare a personalității. De aici interesul pentru investigația stilistică a manifestărilor gândirii. Pe lângă aceasta, negând gândirea fără cuvinte, Florenski vede în studiul cuvântului principalul instrument de pătrundere în gândirea altuia și de formare a gândirii proprii. De aici cercetările sale de etimologie și semasiologie.

Opere. Din cauza împrejurărilor exterioare și, în parte, a unora interioare,

Florenski n-a tipărit cea mai mare parte a lucrărilor sale; au fost publicate însemnări în general ocazionale sau excursuri din

opere mai mari.

Dintre cele inedite menționăm: „La cumpăna apelor gândirii”, „Filozofia cultului”, „Analiza spațialității în artele plastice”, „Ljumărul ca formă”, „Autobiografie”, „Despre particularitățile curbelor plane ca locuri de întrerupere a continuității”, „Materiale pentru studiul limbii și existenței în gubernia Kostroma”, „Viața și personalitatea lui A.M. Buharev”, „Viața și personalitatea arhimandritului Serapion Mașkin”, „Lecții pentru o enciclopedie matematică” (în particular o nouă abordare a problemelor topologiei), „Primii pași ai filozofiei”, „Dicționar de simboluri grafice” (operă vastă realizată împreună cu A.I. Larionov), „Tehnologia materialelor neconductive de electricitate”, „Porozitatea porțelanului izolator și metoda de măsurare și calcul a suprafețelor corpurilor neregulate”, „Integratorul electric”, „Instrumente hidrostatice și electrotehnice pentru rezolvarea ecuațiilor algebrice și transcendente”, „Vechile nume rusești ale pietrelor prețioase”, „Evaluarea calității producției” și altele. Pe lângă aceasta a ținut un curs pe problemele creației.

În 1919, Florenski stabilește o legătură mai strânsă cu tehnica, ține o serie de referate la Asociația Panrusă a Inginerilor, la Societatea Rusă a Electrotehnicienilor și la alte asociații, publică o serie de articole în „Electrificarea” și alte gazete tehnice. Din acel timp lucrează în Consiliul Rus Suprem al Economiei Naționale (VSNH), inițial la „Karbolit”, apoi la GLAVELEKTRO. Atât într-un loc, cât și în celălalt, se ocupă de problemele principale legate de câmpurile electrice și materiale izolatoare. În 1921, Florenski ține prelegeri la Atelierele Superioare de Artă (VHUTEMAS) și elaborează un curs de analiza spațialității. În același timp conduce lucrări experimentale la Institutul de Stat pentru Experiențe Electrotehnice, iar în 1924 devine director al recent-înființatului Laborator de Cercetare a Materialelor. În 1924 e ales membru al Consiliului Electrotehnic Central și lucrează în domeniul standardizării în Comitetul Unificat Moscovit pentru Norme și Reguli Electrotehnice (MOKEN). În paralel cu aceasta, urmează o muncă experimentală și literară în legătură cu activitatea pe lângă Consiliul Special pentru Ameliorarea Calității Producției.

Într-o scurtă autobiografie redactată tot în 1927, Florenski își preciza poziția politică:

„În chestiuni de politică n-am nimic de spus. Potrivit înzestrării mele, a preocupărilor mele și a convingerilor câștigate din istorie că evenimentele istorice nu evoluează exact așa cum prevăd cei ce participă la ele, ci după legi până acum neclarificate ale dinamicii sociale, m-am ținut în permanență departe de politică și, pe lângă aceasta, sunt de părere că e dăunător pentru societate dacă oamenii de știință, chemați să fie experți impasibili, se amestecă în lupta politică. Niciodată în viață n-am aparținut vreunui partid politic”.

I se publică lucrările *Porozitatea porțelanului izolator*, 65 p. și *Amvrozi Troițki, sculptor din secolul al XV-lea*, 58 p. + 35 ilustrații, ultima avându-l drept coautor și pe contele Iuri Olsufiev.

Contribuie decisiv la crearea noului ulei de motor anticoagulant numit de oficialități „decanit”, în cinstea aniversării Revoluției bolșevice.

1928, mai: e arestat - pentru propagandă religioasă sub masca activității științifice, împreună cu alți 80 „foști” și alți preoți și credincioși din Serghev Posad - de OGPU în cadrul unei ample operațiuni a poliției secrete sovietice de reprimare a reprezentanților vechii societăți ruse refugiați, ca odinioară în istorie, în jurul sanctuarului Sfântului Sergheie. Închis în temutul penitenciar Butîrki, e anchetat, iar în iulie este exilat în orașul Gorki (Nijni Novgorod), unde lucrează în laboratorul radio și continuă să redacteze articole pentru *Enciclopedia tehnică*. La intervenția Ekaterinei Peșkova, prima soție a lui Maksim Gorki, în septembrie e rechemat la Institutul electrotehnic din Moscova, ca șef al secției de materiale plastice izolatoare.

Publică în revista *Cultura matematică* (nr. 8) *Sensul fizic al curburii spațiului* (fragment din prelegerile privind *Analiza spațialității*, 1923-1924).

Între 1928 și 1933 publică o serie de articole tehnice în reviste de specialitate (*Curierul electrotehnic*, *Jurnalul electrotehnic*, *Natura*, *Reconstrucția socialistă și știința*).

I se publică monografia *Carbolitul. Producție și proprietăți*, 125 p. în prefață

„Carbolitul face parte din grupul materiei organice prin care industria intră într-o competiție deschisă cu natura și care, în acest sens, poate fi văzut ca semn al unei noi epoci sintetice în relație cu lumea. Relația anterioară se exprima în decantare, separație și analiză. Noua relație nu se mulțumește cu produse finite, ci le realizează prin combinații artificiale, orientând procesul spre scopuri stabilite în prealabil. Trei regnuri ale naturii - regnul animal prin produsele petroliere, regnul vegetal prin produse carbonifere și regnul mineral prin diferite săruri și legături anorganice - trebuie să se unească pentru a produce corpul solid carbolit, care amintește soliditatea lemnului, durabilitatea cauciucului, de rășină și os, dar în același timp le depășește pe toate prin îmbinarea armonică a proprietăților lor”.

1929: participă la conferințe despre materiale izolatoare, grafit etc.

La Berlin se publică în reimprimare anastatică 99 de exemplare din *Stâlpul și Temelia Adevărului*. Reapariția suscită reacții critice în presa rusă din emigrație: recenzie negativă intitulată „Tortura spiritului” (*Put*, Paris, nr. 20, 1930, pp.

102-107) a părintelui G. Florovsky, principal reprezentant din emigrație, alături de V. Lossky, al teologiei ortodoxe neopatrstice, ostilă din principiu genului filozofiei religioase reprezentate de un Soloviov, Florenski sau Bulgakov. Conținutul acestei recenzii negative va fi integrat ulterior de G. Florovsky în capitolul final din ampla sa sinteză istorico-critică numită *Căile teologiei ruse*, publicată în 1937 la Paris, verdictul său negativ contribuind decisiv până astăzi la descalificarea ca neortodoxă a gândirii florenskiene și discreditarea definitivă a figurii sale în cercurile ortodoxe hiperconservatoare.

1930: devine director adjunct pentru probleme de știință la Institutul unional pentru electrotehnică, conducând și secțiile de vid, roentgen, metrologie și lumină.

Campanie de demascare în presa sovietică a „misticismului” filozofic și științific al lui A. Losev (1893-1988) și P.A. Florenski. În cartea sa apărută în 1929 cu titlul *Cosmosul antic și știința modernă*, Losev relua și dezvoltă interpretarea dată de Florenski teoriei relativității ca sprijinind imaginea antică despre univers. În urma conferinței lui G. Graber de la Institutul de filozofie al Academiei Sovietice „contra misticismului militant al lui A. Losev”, Losev este arestat și trimis într-un lagăr de muncă, de unde revine 11 luni mai târziu, „convertit” formal la marxism (cu toate acestea, va reîncepe să publice abia în 1954).

1931: călătorii în vederea identificării de resurse pentru producerea de materiale izolante la Mariopol (grafit), Kerci (fier), Tbilisi și Ciatura (magnetit).

1932: devine membru al Comisiei pentru standardizare a denumirilor și simbolurilor tehnice de pe lângă Consiliul de apărare al Uniunii Sovietice.

Contract cu editura Forțelor aeriene sovietice pentru monografia *Materiale electrotehnice. Curs de cercetare pentru tehnica electro și radio*, care n-a mai apărut.

Apare în revista *Reconstrucția socialistă și știința* (nr. 4) ultimul articol publicat în timpul vieții, *Fizica în slujba matematicii*, care va contribui la condamnarea sa.

În finalul articolului, Florenski scrie:

„Matematicienilor nu le va mai rămâne nimic altceva de făcut decât să recunoască deschis caracterul telepatric al cunoașterii lor sau să admită la fel de deschis că știința lor este una mediată și că prin aceasta au introdus ca legitim în matematică un lucru de care s-au folosit mereu în mod nelegitim: percepția interioară a diferitelor forțe ale naturii și a proprietăților lor inerente. Atunci însă axiomatica matematică va trebui transformată din temelii. O deplasare relativ mică în direcția naturii fizic-intuitive a cunoștințelor matematice (mă refer la cele două principii ale relativității) a condus la consecințe imprevizibile. Până în ce profunzime va trebui transformată gândirea matematică atunci când s-a clarificat natura condiționată și scolastică a formalismului matematic actual și s-a înțeles că matematica provine din viață, e intuitiv de ea și servește ei. Matematica se bazează în esență pe intuiție, nu pe intuiția izolată, introdusă pe furiș, pe minimumul de viață admis, ci pe plenitudinea vieții”.

Florenski e violent criticat pentru interpretarea „mistică” a „teoriei idealiste” „produs al științei burgheze”, a relativității, de G. Fridman (*Teoria relativității și propaganda religioasă*, 1932) și matematicianul-ideolog E. Kolman („Contra noilor revelații ale obscurantismului burghez”, *Bolșevik*, nr. 12/1933). Ultimul scria astfel: „Lachei cu diplomă ai popimii folosesc sub nasul nostru matematica pentru formele cele mai bine mascate de propagandă religioasă a idealismului...”

P.A. Florenski nu e doar un simplu popă obișnuit, el este un militant ultrasavant al ortodoxiei celei mai reacționare a «sotniilor negre» [grupare politică ortodoxă rusă de extremă dreaptă dinainte de 1917], al idealismului celui mai cras și al obscurantismului cel mai agresiv”, făcând în final apel la „vigilența revoluționară” necesară „pentru stăvilirea încercărilor de a acoperi cu gunoi idealist conștiința societății socialiste fără clase”.

1933, 25 februarie: este arestat în locuința din Moscova de poliția secretă sovietică OGPU, sub acuzația de „agitație și propagandă contrarevoluționară și activitate contrarevoluționară organizată”, căzută sub incidența bine cunoscutului articol 58-10/11 din Codul Penal sovietic și închis din nou la Butîrki. Ancheta a fost condusă de temutul Șciupeiko, împuternicitului OGPU pentru districtul Moscova (ulterior condamnat la moarte și executat de NKVD pentru falsificarea proceselor-verbale și aplicarea torturii în anchete). Pe baza denunțului smuls de NKVD de la profesorul de drept P.V. Ghiudilianov, arestat cu câțiva ani înainte, împreună cu P.A. Florenski a fost arestat un grup întreg de profesori și oameni de știință care ar fi aparținut unei organizații politice contrarevoluționare („Partidul renașterii Rusiei”) conduse de P.A. Florenski, și din care ar fi făcut parte, pe lângă Ghiudilianov, academicienii N.P. Lujin, S.A. Ciapghin și alții, acuzată de a fi urmărit crearea unui guvern republican sprijinit pe Biserica Ortodoxă și

unirea între Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică.

Pe 16 martie, scrie în arest un text de 50 de pagini conținând o *Propunere cu privire la structura statului viitorului* (centralizare politică - descentralizare a culturii educației, economiei și comerțului). În ciuda viziunii utopice, nedemocratice (sfera politicii trebuie lăsată în mâna experților, sub conducerea unei personalități puternice, profetice) și izolaționiste (națiunea trebuie să fie o entitate autosuficientă din punct de vedere economic, militar etc), Florenski nu convinge anchetatorii, care așteptau o mărturisire și o retractare.

Pe 26 iulie, un tribunal special OGPU alcătuit din trei persoane („troika”) îl condamnă la zece ani muncă silnică în Siberia Orientală. La începutul lui decembrie intră în lagărul „Svobodni” de pe magistrala Baikal-Amur (BAMLAG), unde este repartizat în secția de cercetare științifică.

1934, primăvara: la vestea confiscării bibliotecii sale, Florenski scrie șefului de șantier al BAMLAG următoarele:

„Toată viața mi-am consacrat-o muncii științifice și filozofice; nu am cunoscut niciodată nici odihna, nici distracțiile, nici plăcerile. Acestei slujiri a umanității îi reveneau nu numai întregul meu timp și toate puterile mele, ci și modestul meu salariu, folosit pentru cumpărarea cărților, pentru fotografii, corespondență și altele. Astfel, ajungând la vârsta de 52 de ani, am strâns materiale care trebuiau să fie prelucrate, urmând să dea rezultate prețioase, deoarece biblioteca mea nu era numai o colecție de cărți, ci conținea și o serie de selecții pe anumite criterii și teme, gândite deja de mine. Se poate spune că operele erau pe jumătate gata, fiind păstrate însă sub forma unor note din cărți, a căror cheie îmi este cunoscută numai mie. În afară de asta, adunasem desene, fotografii și o mulțime de însemnări de prin cărți. Însă astăzi întreaga trudă a vieții mele a dispărut, pentru că toate cărțile, materialele, ciornele mele, precum și manuscrisele mai mult sau mai puțin prelucrate mi-au fost confiscate din ordinul OGPU. Cu această ocazie, mi-au fost confiscate nu numai cărțile personale, ci și cele ale fiilor mei, care învață în institute științifice, ba chiar și cărțile pentru copii, inclusiv manualele. La condamnarea mea din 26 iulie 1933 de către PPOGPU departamentul Moscovei, nu a fost vorba de confiscarea avutului, și de aceea confiscarea cărților și a rezultatelor cercetărilor mele științifice și filozofice este pentru mine o grea lovitură [...]; distrugerea rezultatelor muncii mele de o viață este pentru mine mult mai grea decât moartea fizică”.

Pe 15 noiembrie e transferat în stațiunea experimentală pentru cercetarea solului înghețat din Skovorodino, în regiunea Amur (granița ruso-chineză). Cercetările sale despre proprietățile mecanice și conductibilitatea electrică a solului regiunilor cu îngheț veșnic au intrat în monografia *Construcția pe solul înghețat*, 1940 (372 p.), semnată de Nikolai Bîkov și Pavel Kapterev (acesta din urmă vechi prieten al lui Florenski, arestat împreună cu el); numele lui P.A. Florenski nu este menționat.

Strânge material pentru un dicționar oroceno-rus și începe poemul *Oro*.

În iulie-august e vizitat de soție și trei dintre copiii săi, pe care-i îndeamnă să „nu-și trădeze convingerile”. Respinge însă - invocând *Filipeni* 4, 11-13 -propunerea de a pleca în străinătate la intervenția lui Masaryk, președintele Cehoslovaciei. Încă în timpul vizitei familiei e trimis la izolator pentru 40 de zile, după care, pe 1 septembrie, este expedit în lagărul special din clădirile fostei Mănăstiri Schimbarea la Față, a sfinților Zosima și Savati (secolul al XV-lea) de pe insulele Solovki* din Marea Albă, unde ajunge (după o călătorie cu peripeții, în cursul căreia este atacat și jefuit în lagărul de tranzit Kem) în a doua parte a lui octombrie.

La Solovki lucrează în fabrica de iod, unde brevetează zece procedee de obținere a iodului din alge și agar-agar.

1935-1936: ține în lagăr prelegeri de matematică, fizică, de tehnologia și chimia plantelor acvatice.

Continuă corespondența cu Vernadski prin intermediul familiei, fiul său Kiril fiind din 1935 laborant la Vernadski. Ține până în iunie 1937 o emoționantă corespondență (103 scrisori numerotate) cu familia: soție, mamă și copii. Unele scrisori au valoare testamentară.

„De multă vreme am ajuns la concluzia că viața ne realizează toate dorințele, dar cu mult prea mare întârziere și într-un mod caricatural, greu de recunoscut. În ultimii ani am visat o viață dusă în imediata vecinătate a unui laborator, și lucrul s-a întâmplat, dar la Skovorodino. Am vrut să mă ocup de chestiuni de sol, și lucrul s-a întâmplat tot acolo. Am visat odinioară să trăiesc într-o mănăstire, și acum trăiesc într-o mănăstire, dar pe insulele Solovki. În copilărie visam să trăiesc pe o insulă, să observ fluxul și refluxul și să am de-a face cu algele; acum sunt pe o insulă unde domnește fluxul și refluxul și mă ocup de alge. Dorințele se împlinesc astfel încât nu le mai recunoști, și abia când au trecut de multă vreme. Te sărut, iubită Anulia, nu-ți pierde curajul. P. Florenski” (7 noiembrie 1934).

„Îmi scrii că nu particip la eforturile fizicii actuale. Asta nu pentru că nu sunt la Moscova. Spiritul fizicii moderne, extrema ei abstracție față de fenomenele concrete, înlocuirea formelor fizice prin formule analitice îmi sunt străine. Trăiesc cu totul într-o percepție și înțelegere a lumii goethean-faradayană. Fizica actuală e chintesența gândirii burgheze, și nu înțeleg de ce mai există o preocupare cu ea în țara sovietelor. Fizica viitorului trebuie să o apuce pe alte căi, trebuie să se îndrepte spre forma concretă. Trebuie să-și revizuiască pozițiile fundamentale, nu mai poate rămâne pe lângă o gândire vădit învechită. Nu, nici în Moscova n-aș participa la eforturile fizicii actuale, ci m-aș ocupa de cosmofizică, de principiile fundamentale ale structurii materiei așa

cum sunt date în experiența nemijlocită și nu cum sunt construite abstract din premise formale. Mai aproape de realitate, mai aproape de viață! asta e orientarea mea. Nu fără motiv am intrat mai de mult în studiul materialelor electrotehnice. Te sărut, iubită mamă" (23-25 aprilie 1936).

„Sarcina vieții nu e aceea de a-ți petrece viața în liniște, ci de a trăi demn și de a nu fi inutil și un balast pentru țara ta. Când intri într-o fază tumultuoasă a vieții istorice a țării tale sau chiar a lumii întregi, când se decid probleme mondiale, firește că e greu, e nevoie de eforturi și suferințe, dar tocmai aici trebuie să te arăți om și să-ți dovedești demnitatea. Au existat și epoci pașnice și liniștite. Dar a folosit oare majoritatea acești ani de liniște? Firește că nu, s-a ocupat de jocul de cărți, de intrigi și flecăreli goale și s-au făcut foarte puține lucruri demne de atenție. Au fost atunci oamenii mulțumiți? Nu, erau chinuți de plictiseală, își lichidau chiar arogant socotelile cu viața. Când privesc în urmă la viața mea (la vârsta mea, lucrul e deosebit de recomandabil), nu văd cu ce mi-aș schimba esențial viața dacă ar fi să o mai încep o dată, în alte condiții. Firește, aș lăsa în urmă unele greșeli, erori și pasiuni, dar acestea nu m-au deviat de la orientarea fundamentală și de aceea nu-mi fac reproșuri. Aș fi putut da mai mult decât am dat și până în ziua de azi puterile mele nu s-au epuizat, dar umanitatea și societatea sunt astfel încât n-ar putea primi de la mine lucrurile cele mai valoroase. M-am născut în contratimp și dacă se vorbește de vină, aici stă vina mea. Probabil că peste 150 de ani posibilitățile mele s-ar fi putut folosi mai bine. Totuși, când privesc mediul înconjurător istoric al vieții mele, nu simt nici o remușcare în conștiință pentru viața mea, dimpotrivă. Regret chiar că nu v-am putut veseli mai mult, că n-am dat copiilor tot ceea ce aș fi vrut să le dau" (3 decembrie 1936 -4 ianuarie 1937).

„Numesc irațional [destinul lui Pușkin] pentru că în Pușkin se împlinește legea universală potrivit căreia profeții sunt uciși cu pietre, iar o dată morți, li se înalță monumente. Pușkin n-a fost nici primul, nici ultimul: destinul celor mari e suferința, suferința ce le vine de la lumea din afară și suferința interioară ce le vine de la ei înșiși. Așa a fost, așa este și așa va fi. De ce anume? Este vorba de o diferență de fază între societate și cei mari: creșterea e inegală, măreția este distanța față de valorile medii caracteristice ale societății și propria lor constituție în măsura în care aparține societății. Dar nu suntem mulțumiți cu răspunsul la întrebarea «de ce?» și vrem un răspuns la întrebarea «pentru ce?». Este limpede că așa e făcută lumea, încât tot ceea ce i se dă trebuie plătit cu suferințe și persecuții. Cu cât e mai dezinteresat darul, cu atât mai aspre sunt persecuțiile și mai cumplite suferințele. Aceasta e legea vieții, axioma ei. Lăuntric o simți ineluctabilă și generală, dar când te izbești de realitate, în fiecare caz în parte dai peste ceva nou și neașteptat" (13 februarie 1937).

„Am totuși ferma convingere că în lume nimic, bun și rău, nu se pierde și, chiar dacă rămâne ascuns mai mult sau mai puțin, el va ieși la iveală mai curând sau mai târziu. Pentru viața personală, această convingere este poate puțin reconfortantă. Dar dacă arunci o privire exterioară asupra ta ca element al vieții lumii, fiind convins că nimic nu se pierde, poți lucra liniștit, chiar dacă pe moment aceasta nu produce nici un efect exterior imediat și manifest" (23 februarie 1937).

„Aș dori să-ți scriu ceva - scrie fiului său Kiril - despre lucrările mele sau, mai exact, despre sensul lor, esența lor lăuntrică, încât să poți continua gândurile care nu mi s-a îngăduit să le duc la bun sfârșit (aici nu există sfârșit), dacă cel puțin le-aș fi putut face înțelese altora.

Ce am făcut toată viața mea? Am privit lumea ca întreg [țeloc], ca imagine și realitate unitară, dar în flecare clipă sau, mai bine zis, în flecare etapă a vieții mele dintr-un anume unghi de vedere. Am investigat conexiunile lumii într-o secțiune transversală, într-o anume direcție, pe un anumit plan, și m-am silit să înțeleg structura lumii pe baza indiciului care mă interesa în etapa respectivă a vieții. Secțiunile s-au schimbat, dar nici una n-a luat locul alteia, ci îi adăuga ceva. De aici dialectica neîncetată a gândirii (schimbarea planurilor), cu permanenta orientare spre lume ca întreg. Căutarea mea era prea abstractă și prea generală. Concret, este vorba de a cerceta în toate sferile naturii semnificația unui element chimic sau a altuia dintr-o legătură, a unui tip de legătură, a unui tip de sistem, a unei forme geometrice, a unei texturi, a unui tip biologic, a unei formațiuni etc, pentru a investiga chipul individual al acestui moment al naturii ca unul calitativ distinct și de neînlocuit, împotriva mecanismului grosolan sau fin care neagă calitatea, e pusă în lumină natura calitativ deosebită unică a momentelor individuale care sunt universale în semnificația lor și individuale în esența lor. «Ce este generalul? Cazul individual» (Goethe). Lucrez mereu cu cazuri individuale, observ la ele apariția concretă a universalului, cu alte cuvinte, observ eidos-ulplatonice-aristotelice (fenomenul originar al lui Goethe). Tatăl meu îmi vorbea despre incapacitatea mea de a gândi abstract și de aversiunea mea față de gândirea particulară ca atare: «Punctul tău tare stă acolo unde concretul se leagă cu universalul». E adevărat. Știu că mi se reproșează fragmentarea. E corect, dar numai în aparență, fiindcă din copilărie și până în ziua de azi gândesc cu încăpățănare la unul și același lucru, dar acest unu are nevoie de acces din multe laturi. Poate că lucrul întrece puterile mele, dar el nu este o fragmentare, ci o întreprindere uriașă ce necesită multă muncă... Până ce nu am cântărit cu mâinile mele, am analizat și calculat eu însumi, nu înțeleg fenomenul, pot vorbi despre el și medita la el, dar nu mi-a devenit încă propriu. Nu că nu mi-aș putea permite să abordez fenomenele în mod general sau abstract, nu vreau să fac aceasta. Nimeni n-ar observa poate dacă n-am mai proceda așa, dar gândirea abstractă îmi dă senzația de neonestitate și șarlatanie, și așa percep și majoritatea generalizărilor alteia. Or, generalul, universalul trebuie să apară în individual și concret. Ți-am scris toate acestea, poate îți vor fi de folos" (21 martie 1937).

„Epopoea uzinei noastre de alge se încheie în aceste zile. Cu ce mă voi ocupa în continuare, nu știu, poate cu lemnul: aș dori adică să aplic în acest domeniu analiza matematică. Sfârșitul muncii asupra algelor era de așteptat: întotdeauna a fost așa în viața mea! o dată ce stăpâneam obiectul, din motive independente, trebuia să-l părăsesc și să încep altceva. Probabil că aici se află un sens mai adânc, din moment ce acest lucru se repetă de-a lungul unei vieți întregi - o lecție de dezinteresare, și totuși,

totul e atât de istovitor".

„Opera vieții mele e distrusă: niciodată nu voi mai avea dorința de a reinnoi munca acestor cincizeci de ani. N-aș mai avea dorința pentru că n-am lucrat pentru mine, nici spre a scoate de aici vreun avantaj, și dacă umanitatea, în numele căreia n-am cunoscut viața personală, a socotit să anihileze tot ce am făcut pentru ea, neașteptând pentru aceasta decât momentul în care opera era aproape încheiată, cu atât mai rău pentru umanitate: atunci să încerce ea să facă tot ce a distrus. Cu toate condițiile în care mă aflu, ajung să mai primesc ceva literatură și văd că alții lucrează asupra unor chestiuni pe care le-am lucrat singur, orbecăind și dibuind. Desigur, bucată cu bucată și încetul cu încetul, tot ce am făcut va fi făcut de alții, dar va trebui timp, puteri, bani și noroc. Prin distrugerea a ceea ce s-a făcut în științe și filozofie, oamenii s-au arătat așa cum sunt - atunci la ce-mi servește să-mi fac griji pentru mine însumi? Deși lucrez, o fac pe chestiuni secundare sau cu totul accesorii: nici condițiile de muncă, nici vârsta, nici moralul nu-mi dau posibilitatea să mă ocup de lucrurile primordiale. Cunoscut suficient de bine istoria și dezvoltarea istorică a gândirii pentru a prevedea timpul în care se vor căuta bucătică cu bucătică fragmentele a ceea ce a fost distrus. Faptul nu mă bucură, dimpotrivă: prostia omenească e detestabilă, ea durează de la începutul istoriei și, fără îndoială, va dura până la sfârșitul ei. Cu atât mai rău. Pentru mine, faptul e lipsit de interes" (10-11 martie 1937).

„Propria mea activitate nu-mi este atât de importantă și aș prefera să fiu singur cu gândurile mele. Nu sunt nici măcar sigur dacă le va primi viitorul, fiindcă atunci când vor fi ajuns la el, viitorul își va avea propriul lui limbaj și propria sa procedură. În ultimă instanță slăvesc bucuria gândirii, dacă viitorul ajungând aici din altă parte se va spune: «în 1937, cutare (Numele) a exprimat aceleași idei într-un limbaj demodat»" (23 martie 1937).

într-una din ultimele scrisori, presimțindu-și sfârșitul aproape, face pentru fiul său Kiril un ultim testament literar, grupându-și contribuțiile originale în patru mari clase:

„I. în matematică: 1. Conceptele matematice ca elemente constitutive ale filozofiei (discontinuitate, funcții ș.a.m.d.); 2. Teoria mulțimilor și teoria funcțiilor cu variabilă reală; 3. Mărimi imaginare în geometrie; 4. Individualitatea numerelor (numărul ca formă); 5. Studiul curbilor în concreta; 6. Metodica studiului formelor.

II. în filozofie și istoria filozofiei: 1. Rădăcinile cultice ale începuturilor filozofiei; 2. Fundamentul cultic și artistic al categoriilor; 3. Antinomiile raționali tății; 4. Studiul istorico-filologic și lingvistic al terminologiei; 5. Fundamentele materiale ale antropodiceei; 6. Realitatea spațiului și timpului.

III. în istoria artei: 1. Metodica descrierii și datării obiectelor artei ruse vechi (sculptură, bijuterii, pictură); 2. Spațialitatea în operele de artă (mai cu seamă în arta plastică).

IV. în electrotehnică: 1. Studiul câmpurilor; 2. Metodica studiului materialelor electrice; bazele studiului materialelor electrice; 3. Importanța structurii materialelor electrice; 4. Răspândirea rășinilor sintetice; 5. Utilizarea diferitelor deșeuri pentru producerea maselor plastice; 6. Răspândirea și prelucrarea elementelor de depolarizare; 7. Clasificarea și standardizarea materialelor, elementelor etc; 8. Studiul mineralelor carbonice ca grupă unitară; 9. Studiul diferitelor minerale; 10. Studiul sistematic al micii și descoperirea structurii ei; 11. Studiul solurilor și pământurilor. Iodul. Neclasificate: Fizica terenurilor înghețate. Valorificarea utilizării algelor și iodului" (13 mai 1937).

1937, 20 februarie: lagărul special Solovki e transformat în închisoare cu condiții înăsprite de detenție.

Pe 25 noiembrie, în secret, este condamnat la moarte de un tribunal militar extraordinar („troică") NKVD din Leningrad, în cadrul vastei acțiuni de lichidare a ultimelor elemente ne- și antisovietice organizate de Stalin cu ocazia împlinirii a două decenii de la Revoluția din octombrie: între 1937 și 1938, troicile speciale au condamnat la moarte prin împușcare cea 700.000 de persoane, ale căror morminte rămân în marea lor majoritate necunoscute până în ziua de azi.

Pe 8 decembrie, Florenski - numit de cei ce-l cunoșteau un „Leonardo da Vinci" sau un „Pascal rus" - este executat prin împușcare la Leningrad. Informația a fost comunicată familiei de KGB abia la 24 noiembrie 1989; până în 1989, data „oficială" a decesului părintelui Florenski fusese una „fictivă" - o dată tipică de GULAG: 15 decembrie 1943. Dovada sinistră a tragicului adevăr era copia anexată după următorul document din arhivele KGB:

Act nr. 694: Sentința Troikăi VNKVD-LO [Administrația Comisariatului Poporului pentru Afaceri Interne, Districtul Leningrad]: nr. de protocol 199 din 25 noiembrie 1937 cu privire la condamnatul la pedeapsa maximă Florenski Pavel Aleksandrovici. Sentința a fost executată la 8 decembrie 1937, dată la care s-a întocmit și prezentul act. Comandantul VNKVD-LO, locotenent de securitatea statului [indescifrabil], 8 decembrie 1937".

1943, aprilie: cu ocazia sesiunii comemorative dedicate părintelui P.A. Florenski de Institutul „Saint-Serge" din Paris, prietenul său, părintele Serghei Bulgakov, citește o importantă evocare [trad. rom. I, pp. 5-14]: „S-ar putea spune că viața i-a oferit alternativa de a alege între Paris și Solovki. Iar el s-a hotărât pentru patrie, deși acest lucru însemna și Solovki, dar a vrut să împărtășească destinul poporului său. El însuși și destinul său sunt măreția și faima Rusiei, dar și una dintre cele mai mari crime ale ei".

1958, 5 mai: sentința din iulie 1933 e anulată, iar Florenski este reabilitat, numele său fiind înscris pe un monument din grădina

Academiei Teologice din Zagorsk (Serghiev Posad).

în **1967**, în nr. 3 din seria de „Studii cu privire la sistemele de semne” editată de cunoscuta școală de semiotică a culturii de la Tartu (Estonia), apare *Perspectiva inversă*, primul text al lui Florenski publicat în URSS după 1932. El va fi urmat în 1971, în nr. 5, de: *Numerale pitagoreice* (1922), *Legea iluziei* (1921-1924) și *Symbolarium* (1923). În 1969, revista *Arta decorativă a URSS* publică *Proiecția organelor* (1922).

în **1970** apare, în volumul 5 (pp. 377-379) al *Enciclopediei filozofice sovietice*, un amplu și obiectiv articol dedicat lui P.A. Florenski, semnat de R.A. Galîțeva; critica de partid n-a uitat să remarce dimensiunile articolului: mai mare decât articolele consacrate lui Holbach și Helvetius la un loc.

Pe **6 martie 1969**, la Academia Teologică din Zagorsk (numele sovietic al localității Serghiev Posad), se desfășoară o seară comemorativă dedicată lui P.A. Florenski. Tot în 1969, *Jurnalul Patriarhiei Moscovei (Jurnal Moskovskoi Patriarhii)*, nr. 4 și 9, publică eseurile florenskiene *Spirit și carne* (1914) și *Icoanele de rugăciune ale Cuviosului Serghie de Radonej* (1919). Tot aici apare, în 1972, un eseu dedicat memoriei părintelui Florenski de G. Troițki.

în **1972, 1974, 1977, 1983 și 1986**, anuarul *Studii teologice (Bogoslovskie Trudii)* al Patriarhiei Moscovei publică ample culegeri din lucrările teologice inedite ale lui P.A. Florenski (*Iconostasul, Materiale ecleziologice, Macrococosmos și micrococosmos, Empireea și empiria*). Tot aici, în 1982, cu prilejul centenarului nașterii, ieromonahul Andronik Trubaciov (nepot după soră) publică primul indice complet al tuturor lucrărilor publicate de P.A. Florenski în Rusia și URSS. *Jurnalul Patriarhiei Moscovei* publică, tot în 1982, o serie de articole cu privire la personalitatea, opera și gândirea creatoare ale lui P.A. Florenski (Innokentii Prosvirin, Andronik Trubaciov, Ioann Sviridov și Vladimir Ivanov) reprezentând comunicările prezentate cu ocazia unui simpozion comemorativ ținut pe 22 februarie 1982 la Academia Teologică din Zagorsk (o sesiune similară a avut loc, pe 8 aprilie 1982, și la Academia Teologică din Leningrad).

începând din 1971, periodicul *Curierul Asociației Studenților Creștini Ruși (Vestnik russkogo hristianskogo dvijenia)*, editat la Paris de Nikita Struve, publică constant materiale inedite ale lui P.A. Florenski, care circulau în samizdat. În 1985, apare la Paris, la „YMCA Press” (coordonată de același N. Struve), un prim volum de *Opere* cuprinzând studii despre artă editate tot după versiuni samizdat [volum publicat în limba română în 1994, în traducerea lui Boris Buzilă, de Editura Anastasia sub titlul *Iconostasul*].

în **1972**, „YMCA Press” din Paris publică prima monografie (modestă, dar onestă) asupra lui Florenski, care a circulat în Rusia sub formă de samizdat: cartea lui S.I. Udellov (pseudonimul lui S.I. Fudel [1900-1977], fiu de preot, prieten cu Florenski), *Ob O. Pavle Florenskom*, 134 p.

în **1974** la Milano și în **1975** la Lausanne, apar traduceri integrale ale *Stâlpului și Temeliei Adevărului* în limba italiană (P. Modesto; prefață de Elemire Zola) și, respectiv, franceză (C. Andronikof).

în **anii '70** încep să apară primele monografii despre gândirea florenskiană, universitățile pontificale italiene și teologii catolici deținând nu numai prioritatea, dar și supremația absolută în domeniu: Giulio Accarini, *P. Florenskij e la filosofia dell'unitotalita* (nepublicată), Sacro Cuore, Milano, 1974 și Constante Altissimo, *Gli elementi tradizionali della contemplazione nell'interpretazione filosofico--teologica di P. Florenski* (nepublicată), Istituto Orientale di Roma, 1979.

în **1984** apar primele două monografii florenskiene riguroase, reprezentând tot atâtea analize detaliate (din perspectivă tomistă) ale *Stâlpului și Temeliei Adevărului*, elaborate ca teze de doctorat în cadrul unor universități pontificale din Roma:

- Robert Slesinski, *P. Florensky: A Metaphysics of Love*, Crestwood-New York, 259 p., și

- Michael Silberer, *Die Trinitätsidee im Werk von P.A. Florenskij. Versuch einer systematischen Darstellung in Begegnung mit Thomas von Aquin*, Wiirzburg, 303 p.

Tot în 1984, Andronik Trubaciov - nepotul lui P.A. Florenski - susține la Academia Teologică din Zagorsk teza (nepublicată) de magistru: *Preotul P.A. Florenski. Personalitate, viață și creație (teodicee și antropodicee)*.

în **1990**, Z. Kijas susține la Universitatea Catolică din Louvain teza (nepublicată): *Dieu, mesure de l'homme selon P.A. Florensky. Esquisse d'une anthropologie theandrique orthodoxe*.

între **10-14 ianuarie 1988 și 19-23 aprilie 1990**, la Universitatea din Bergamo(Italia), au loc două simpozioane internaționale consacrate lui P.A. Florenski, moștenirii lui și culturii epocii sale. Actele au fost publicate de specialiștii Nina Kauchtschischwili, Michael Hagemeister și N.M. Bonețki:

- *P.A. Florenski i kultura ego vremeni*, Marburg, 1995, 602 p., și

- *Şviasçenik P. Florenski: osvoenie nasledia*, Moscova, 1994, 292 p.

Recent, tot în Italia, au apărut alte două remarcabile analize (disertații doctorale) ale gândirii florenskiene:

- Natalino Valentini, *La sapienza dell'amore. Teologia della bellezza e linguaggio della verita*, Bologna, 1997, 318 p., și

- Lubomir Zak, *Verita come ethos. La teodicea trinitaria di P.A. Florenskij*, Roma, 1998, 516 p.

O altă lucrare de ultimă oră este cea semnată de:

- Graziano Lingua, *Oltre l'illusione dell'Occidente. P.A. Florenskij e i fondamenti della filosofia russa*, Torino, 1999, 309 p.

Dezghețul cultural survenit o dată cu era Gorbaciov aduce cu sine și în Rusia postsovietică reapariția interesului public pentru personalitatea, opera publicată sau inedită și gândirea lui P.A. Florenski.

În **1990**, editura „Pravda” din Moscova publică o serie de *Opere* în 3 volume cuprinzând o reeditare anastatică în două volume a *Stălpului și Temeliei Adevărului* și partea I din *La cumpăna apelor gândirii*.

În **1993**, egumenul A. Trubaciov - nepotul lui P.A. Florenski - și S.L. Kravici (administratorii arhivei preotului P.A. Florenski) anunță un nou proiect de ediție critică pe termen lung (la editura „Kupina”) a *Operele complete* în 15 volume (din care n-a apărut încă nici unul), secondat de o altă serie intitulată „Mică culegere de opere”, din care, la Kostroma, în 1993, apare doar lucrarea inedită despre *Nume*.

Tot în 1993, se publică la Moscova *Amintirile* (împreună cu alte texte autobiografice).

În **1994**, apare la Moscova versiunea completă a textului prelegerilor despre *Analiza spațialității și temporalității în operele de artă plastică* și ediția critică a prelegerilor *Iconostasul*.

Între **1994 și 1999**, editura „Misl” („Gândirea”) din Moscova publică în seria „Moștenirea filozofică”: Preot Pavel Florenski, *Opere în patru volume*, reprezentând cea mai masivă (dar totuși departe de a fi completă) culegere de studii, eseuri și scrisori de până acum.

În **1994** apare la Sankt-Petersburg, sub îngrijirea lui K.G. Isupov, culegerea de texte *P.A. Florenski. Pro et contra*, 752 p.;

volumul grupează toate textele semnificative scrise despre Florenski de la început și până astăzi, atestând percepția și recepția ei partizan contradictorie (radical negativă sau integral exaltantă) și absența unei receptări și dezbateri științifice reale despre opera lui Florenski în Rusia secolului XX.

În 1997, Princeton University Press publică traducerea americană (B. Jakim) a *Stălpului și Temeliei Adevărului*, cu o introducere semnată de R. Gustafson.

În limba română, din opera lui P.A. Florenski au apărut până acum:

- *Iconostasul* [prescurtat /], traducere și cronologie de Boris Buzilă, Ed. Anastasia, București, 1994, 256 p.

- *Perspectiva inversă și alte scrieri* [prescurtat *PI*], traducere de Tatiana Nicolescu, Alexandra Nicolescu, Ana Măria Brezuleanu, prefață de Nina Kauchtschischwili, Ed. Humanitas, București, 1997, 272 p.

- *Dogmatică și dogmatism. Studii și eseuri teologice* [prescurtat *DD*], traducere și prefață de Elena Dulgheru, Ed. Anastasia, București, 1998, 344 p.

- *Stălpul și Temelia Adevărului. încercare de teodicee ortodoxă în douăsprezece scrisori*, traducere de Emil Iordache, pr. Iulian Friptu și pr. Dimitrie Popescu, studiu introductiv de diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Polirom, Iași, 1999, 568 p.

În mai 1923, Mănăstirea Solovki a fost închisă și transformată în primul lagăr sovietic de reeducare a opozanților, lagăr-model pentru ceea ce avea să devină ulterior arhipelagul GULAG, sistemul concentraționar sovietic. Pe 20 februarie 1937 s-a hotărât transformarea lagărului în închisoare specială (până la 2 noiembrie 1939, când începutul războiului a dus la transferarea deținuților în Siberia și crearea la Solovki a unei baze navale sovietice). Numai foarte recent a ieșit la iveală faptul că după această dată o parte din deținuți a fost încarcerată, iar alta lichidată; în octombrie 1937, troika specială NKVD din regiunea Leningrad a dat ordin să fie împușcați 1825 de prizonieri din fostul lagăr: 200 au fost împușcați direct pe insule, iar 509 au fost transferați la Leningrad, unde au fost executați în perioada decembrie 1937 - februarie 1938; ceilalți 1116 deținuți au fost transportați cu trenul la Medveigorsk (Karelia), fiind executați și îngropați aici între 27 octombrie și 4 noiembrie 1937, împreună cu alți deținuți (în total aproape 500), în 150 de gropi comune în pădurea Velina de lângă Sandormoch.

II. Antinomie și *homoousie*

Tabloul succint al principalelor etape ale vieții, gândirii și destinului postum al operei de o incredibilă și deconcertantă complexitate create într-o prea scurtă și fracturată existență creatoare de către Pavel A. Florenski (1882-1937) este, cred, de ajuns pentru a convinge cititorul că se află în fața unuia dintre cele mai universale, geniale și profunde spirite ale secolului XX. Matematician, fizician, inginer, filozof și istoric al filozofiei, filolog, poliglot, estetician și teoretician al artelor, limbii și culturii, teolog și preot ortodox, martir al Bisericii creștine și al libertății intelectuale, unind creator în persoana și reflecția sa, într-o sinteză organică, vie și concretă, unică și provocatoare - atât pentru contemporani, cât și astăzi, în prag de nou mileniu -, religia și științele exacte, cultul și cultura, Biserica și lumea, revelația și rațiunea, părintele Pavel A. Florenski reapare în sfârșit, după aproape trei sferturi de veac de reprimare ideologică și eclipsă forțată, drept ceea ce a fost: un adevărat „Leonardo da Vinci rus” sau un „Pascal ortodox”, cum l-au intuit contemporanii.

Reprezentant de frunte al aceluia fenomen unic din istoria culturii moderne care a fost așa-numita „filozofie religioasă rusă” din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului XX, Florenski se impune drept figura ei cea mai profundă și actuală, gândirea sa - deși fragmentar cunoscută până astăzi, în condițiile absenței unei ediții complete a operelor sale (multe dintre ele aflate încă în manuscris) - eclipsând postum, la decenii distanță de formularea ei (dovadă a forței, autenticității și actualității sale), gloria rapidă a filozofilor ruși existențialiști sau sofologi (N. Berdiaev, L. Șestov, S. Bulgakov) din emigratia pariziană a primei jumătăți a veacului nostru. În Occident, ca și în Rusia ex-sovietică, personalitatea și gândirea lui Florenski continuă să fascineze, să incite, editarea și recepția operei sale fiind încă într-o fază incipientă.

Data fiind complexitatea și vastitatea descurajantă a intereselor și preocupărilor științifice, culturale, filozofice și religio-teologice care se intersectează în aceasta, evaluarea ei de ansamblu, fie și preliminară, este deocamdată prematură; va fi nevoie de un număr considerabil de investigații de detaliu desfășurate metodic și confruntate interdisciplinar înainte de a putea obține o imagine holografică - tridimensională a gândirii florenskiene.

Unul dintre efectele generate atât de editarea fragmentară încă a operelor, cât și de diversitatea stupefiantă a temelor abordate, sfidând obsesia specializării, dar întotdeauna pertinent, adecvat la obiect și original, este faptul că, până astăzi, Pavel A. Florenski continuă să fie cunoscut, analizat și discutat în primul rând pe baza unei singure cărți, pe drept cuvânt celebră: *Stâlpul și Temelia Adevărului*. Publicată în versiunea definitivă la Moscova în 1914, tradusă între timp în marile limbi de circulație mondială, ea apare în sfârșit și în limba română. La ea, și numai la ea, mă voi referi succint în considerațiile următoare, încercând să creionez rapid pentru cititorul neavizat (dar interesat) câteva dintre semnificațiile, implicațiile și discuțiile suscitade de această carte unică nu numai în filozofia religioasă rusă, dar socotită, pe drept cuvânt, un „opus magnum” al filozofiei universale din toate timpurile: contemporanii au comparat-o spontan cu faimoasele *Confesuni* ale Fericitului Augustin (354-430) sau cu „Apologia religiei creștine” păstrată fragmentar în nu mai puțin faimoasele *Cugetări* ale matematicianului-teolog Blaise Pascal (1623-1662) (deși poate analogul ei cel mai apropiat îl reprezintă apologia filozofică a iudaismului elaborată exact în aceiași ani de Franz Rosenzweig [1886-1929] și publicată în 1921 sub titlul *Steaua izbăvirii*). Aceasta în ciuda faptului că, așa cum s-a putut vedea mai sus, pentru Florenski, *Stâlpul...* ținea de o etapă interioară de mult depășită, la data publicării sale (1914), de evoluția gândirii sale, cartea nefacând altceva decât să explicitizeze teoretic starea de spirit a lui Florenski din ultimul său an (1904) ca student la matematică, înainte de hotărârea de a se înscrie la teologie.

Deși geneza cărții până la versiunea ei finală din 1914 a durat exact un deceniu, *ideea* și preocupările pe care ea le exprimă erau deja prezente încă din 1904, când - să nu uităm - Florenski avea doar 22 de ani. Ideea cărții se va maturiza pe parcursul celor patru ani de teologie (1904-1908), găsindu-și o primă formulare în teza de licență a teologului absolvent Pavel A. Florenski din 1908, cu titlul *Despre Adevărul religios (O religioznoi istine)*. Aceasta se prezenta deja sub forma a „zece scrisori către un prieten”:

1. „Cele două lumi”;
2. „Îndoiala”;
3. „Unitatea Trinitară”;
4. „Lumina Adevărului”;
5. „Mângâietorul”;
6. „Contradicția”;
7. „Gheena”;
8. „Creatul” (în prezenta ediție, „Făptura”);
9. „Sofia”;

10. „Prietenia”. Încadrate de un cuvânt „către cititor” și o postfață, primele șapte scrisori au fost publicate în această versiune la Moscova cu titlul *Stâlpul și Temelia Adevărului. Scrisori către un prieten*, în colecția *Voprosi religii*, nr. 2, pp. 226-384 (și în extras, 163 p.), Scrisoarea 8 a apărut în același an într-o altă colecție (*Relighia ijizn*, pp. 36-61), iar Scrisorile 9 și 10 au fost publicate în 1911 în revista Academiei Teologice din Serghiev Posad, *Bogoslovski Vestnik*. Cu alte cuvinte, în nucleul său, publicat într-o primă versiune de un autor în vârstă de doar douăzeci și șase de ani, faimosul *Stâlp...* florenskian nu e altceva decât o genială *teză de licență în teologie*. Amplificată cu două noi scrisori/capitole („Păcatul” și „Gelozia”), dar cu eliminarea Scrisorii „Gheena”, o a doua versiune lărgită a textului scrisorilor și prevăzută cu note și o serie de excursuri lămuritoare, cartea a fost prezentată de Florenski, în aprilie 1912, consiliului Academiei Teologice moscovite cu sediul în Lavra Troițe-Serghieva ca proiect de teză de magistru (doctorat) în teologie sub forma cărții *Despre Adevărul religios. Încercare de teodicee ortodoxă (O duhovnoi istine. Opît pravoslavnoi*

feodiței), publicată în două volume (534 p. de text + LXXIII p. de note și excursuri). Versiunea susținută public pe 19 mai 1914 a tezei a fost însă una prescurtată, cuprinzând doar șapte scrisori și un cuvânt „către cititor” (erau eliminate scrisorile „Sofia”, „Prietenia”, „Gelozia” și excursurile). În același an, 1914, va apărea la editura de filozofie religioasă „Put” („Calea”) din Moscova, sub titlul *Stâlpul și Temelia Adevărului, încercare de teodicee ortodoxă în 12 scrisori (Stolp i utverdenie Istini. Opît pravoslavnoi feodiței v dvenadțati pismah)*, versiunea definitivă a cărții (814 p.), incluzând 16 excursuri și 200 de pagini de note. Așa cum scria V. Rozanov, toată lumea aștepta cartea anunțată deja de câțiva ani: unii credeau că nu va fi publicată niciodată și, dintr-o dată, apare un volum de aproape o mie de pagini, minuțios elaborat și redactat (inclusiv tipografic), în care nici un rând nu era superficial și „nu era îndoială că ne găseam în fața unui volum merit să parcurgă o distanță de invidiat, de secole de acum înainte”.

Impactul considerabil al *Stâlpului...* ținea fără îndoială de faptul că reprezenta povestea intelectuală și religioasă a unei convertiri de tip special la creștinismul Bisericii Ortodoxe. Și nu e de mirare că lectura ei a stat și avea să stea în continuare până astăzi la originea convertirii multor intelectuali ruși la ortodoxie (începând cu profesorul de filozofie Nikolai O. Losski - tatăl viitorului teolog Vladimir Lossky -, cu poezii Osip Mandelștam, Maksimilian Voloșin și alții), așa cum hirotonirea ca preot a autorului ei în 1911 avea să genereze o adevărată modă a preoțirii în rândurile intelectualilor ortodocși ruși (cel mai celebru exemplu fiind hirotonirea ca preot a profesorului de economie politică Serghei Bulgakov, de Rusalii, în anul 1917). În cazul lui Florenski, era vorba de o convertire de tip special, cel puțin la acea dată în Rusia. Majoritatea reprezentanților filozofiei religioase ruse din primii ani ai secolului XX redescoperiseră creștinismul și Biserica după o perioadă de marxism, trecând printr-un interludiu idealist (cazul lui N. Berdiaev, S. Bulgakov și alții), fie plecând de la o formație intelectuală filozofică de tip german clasic (kantian, hegelian, neokantian etc), fie pe calea estetică, erotico-ezoterică a „căutării lui Dumnezeu” (*bogoiskatelstvo*) promovate de o serie de poeți și artiști de orientare simbolistă, neoromantică, ce alcătuiau așa-numita „nouă conștiință religioasă rusă”: aceștia din urmă erau în general ostili creștinismului Bisericii, considerându-se reprezentanții unui creștinism al viitorului, liber, mistic, profetic, fără legătură precisă cu instituția eclezială (reciclând mai vechea teologie a istoriei și revelației trinitare succesive a abatelui Gioacchino da Fiore, | 1202, ei se considerau profeții celui de-al „treilea testament” și ai erei Duhului Sfânt - eră a libertății și creativității -, merit să înlocuiască Noul Testament al Bisericii, reprezentantă a erei Fiului - eră a mântuirii și ascezei -, așa cum aceasta din urmă depășise Vechiul Testament al lui Israel, în care s-a manifestat era Tatălui - eră a Legii și dreptății. Această *pneumatologie* heterodoxă va fi de altfel sever amendată de Florenski în Scrisoarea 5: „Mângâietorul” din *Stâlpul...* său).

Cazul lui Florenski se singulariza în tot acest context. El crescuse într-o atmosferă familială perfectă prin armonia ei afectivă și deschiderea culturală, științifică și artistică, dar imprimată de indiferența sceptică și relativistă (tolerantă și neagresivă) față de religiile istorice a tatălui, inginer, adept al științei, culturii și al unei religii a umanității (și cult al familiei) de inspirație pozitivistă. Deși erau botezați - rit social obligatoriu în Imperiul țarist ortodox al epocii - și educați consecvent în spiritul unei dragoste necondiționate față de adevăr, bine și frumos, copiii familiei Florenski au fost menținuți într-o izolare aproape totală față de preocupările, reprezentările și chestiunile religioase, considerate tabu în casa părintească (poate și datorită faptului că cei doi părinți, ținând formal de Biserici diferite: ortodoxă-tatăl, armeană-mama, au vrut să evite pe calea iluminismului o schizofrenie religioasă în familie). Acest lucru va influența decisiv evoluția spirituală și formarea gândirii tânărului Pavel Aleksandrovici, al căror nerv va deveni ulterior tocmai lupta împotriva scepticismului și reprimării relativiste a chestiunii Adevărului, Binelui și Frumosului absolut. Refuzată fiind pe calea experienței ecleziale nemijlocite a culturii și a valorilor, Florenski face totuși de timpuriu (cum ne spune în *Amintirile sale*) experiența religioasă a misterului existenței, sub forma percepției mistice a lucrurilor și ființelor naturii și unității magice a lumii tipice viziunii copilăriei. În aceasta din urmă va identifica ulterior „rădăcinile general umane ale idealismului” înțeles ca raționalizare filozofică a misterului participării și conectivității universale a existențelor, celebrat simbolic, magic și mistic în religie. În acest spirit, tânărul Pavel Aleksandrovici se va orienta de timpuriu spre științele naturii. Percepția concretă a formelor și conexiunilor din care este alcătuită natura va intra aici într-un surd conflict cu spiritul analitic, abstract și disecant al științelor naturale ale epocii, care duce în liceu la criza universului magic al copilăriei. În ultimul an al gimnaziului însă, Florenski are revelația caracterului limitat, condiționat și relativ al cunoașterii științifice, ceea ce îi provoacă o adâncă criză spirituală în care a avut revelația necesității existenței unei viziuni generale asupra lumii care să justifice o cunoaștere integrală și adevărul necondiționat al existenței.

De aici a apărut interesul simultan dezvoltat deopotrivă spre matematică, filozofie și religie. Anii decisivi pentru el sunt 1900-1904, când liceanul din Tbilisi devine student al Universității din Moscova; Florenski are întâlnirile esențiale cu matematica, filozofia și religia, de la care primește instrumentele hermeneutice, științifice, speculative și teologice necesare pentru a-și explicita experiența fundamentală a existenței făcută în copilărie. În fiecare dintre aceste domenii descoperă prezența unui set bipolar de opțiuni, în care trebuie ales și se alege în fapt cu necesitate:

a) **In matematică, Florenski optează - sub influența lui N. Bugaev - împotriva funcțiilor continue și analizei**

(dia-bolice), pentru funcțiile discontinue și aritmologie (numărul ca formă), precum și pentru teoria mulțimilor transfinite și a infinitului actual ale lui G. Cantor; în acestea descoperă un instrument filozofic menit să infirme reducționismul analitic și determinismul cauzal al științei fizice moderne, în favoarea unei viziuni complexe multi-stratificate a

<http://rugainimii.wordpress.com/>

<http://bibliotecaortodoxa.blogspot.com/>